

Sexualundervisningen i den finländska grundskolan – omfattande eller inte?

Maria Öhman

Lärdomsprov

Hälsofrämjande

2023

Lärdomsprov

Maria Öhman

Sexualundervisningen i den finländska grundskolan – omfattande eller inte?

Yrkeshögskolan Arcada: Hälsöfrämjande (HYH) 2023

Identifikationsnummer: 8127

Uppdragsgivare: Arcadas projekt ”Barns och ungas välbefinnande i skolan – utmaningar, arbetssätt och professionell expertis”

Sammandrag:

Syftet med denna litteraturstudie var att genom tidigare forskning kartlägga i vilken grad omfattande sexualundervisning (eng. comprehensive sexual education) används i grundskolan i Finland, och vilka dom möjliga orsakerna är för ifall den uteblir. Sexualitet är en del av alla människor vilket gör sexualundervisningen relevant för alla. Forskning visar att omfattande sexualundervisningen, som rekommenderas av flera globala organisationer (WHO, UNFPA, UNESCO), har stora fördelar och beaktar olika aspekter av ämnet på ett holistiskt sätt. För att få svar på studiens frågeställning gjordes en scoping review där material analyserades med hjälp av en kvalitativ innehållsanalys. Detta resulterade i fyra överkategorier och tolv underkategorier som är i växelverkan med varandra och tillsammans utgör den existerande sexualundervisningen i grundskolan.

Resultatet av denna studie visar att trots att sexualundervisningen i global jämförelse anses vara omfattande i Finland, upplevs den inte så av elever eller lärare. Hinder som identifierades var bland annat skolans sexuella- och könsnormer, värderingar i samhället, tidsbrist, stora heterogena klasser och kunskapsbrist hos läraren. För att avlägsna hindren borde lärare vidareutbildas systematisk inom temat, undervisningsmaterial och skolans fysiska miljö borde ses över för att främja diversitet, barn och unga bör få delta i utformandet av undervisningen genom att man lyssnar till vad dom egentligen vill och behöver information om, samt behöver man se över hur man mäter sexualhälsa inom befolkningen. Genom att identifiera hindren kan man arbeta för att avlägsna dem. Strukturerna för en högkvalitativ sexualundervisning finns men utnyttjas för tillfället inte till sin fulla potential.

Nyckelord: sexualundervisning, omfattande sexualundervisning, comprehensive sexual education, grundskolan, Finland

Degree Thesis

Maria Öhman

Sexual education in the Finnish primary school – comprehensive or not?

Arcada University of Applied Sciences: Health promotion (Master) 2023

Identification number: 8127

Commissioned by: Arcada's project "The well-being of children and young people at school - challenges, working methods and professional expertise".

Abstract:

The purpose of this literature study was to map, through previous research, the extent to which comprehensive sexual education is used in primary schools in Finland, and what the possible reasons are if it is not provided. Sexuality is a part of all people, which makes sex education relevant for everyone. Research shows that comprehensive sex education, which is recommended by several global organizations (WHO, UNFPA, UNESCO), has great benefits and considers different aspects of the subject in a holistic way. In order to get answers to the study's questions, a scoping review was carried out where material was analyzed using a qualitative content analysis. This resulted in four supercategories and twelve subcategories that are in interaction with each other and together make up the existing sex education in school.

The results of this study show that despite the fact that sexuality education is considered comprehensive in Finland in a global comparison, it is not experienced that way by students or teachers. Obstacles that were identified included the school's sexual and gender norms, values in society, lack of time, large heterogeneous classes, and lack of knowledge on the part of the teacher. In order to remove the obstacles, teachers should be systematically further trained in the theme, teaching materials and the school's physical environment should be reviewed to promote diversity, children and young people should be allowed to participate in the design of the teaching by listening to what they really want and need information about, as well as need review how to measure sexual health within the population.

By identifying the obstacles, you can work to remove them. The structures for high-quality sex education exist but are currently not being used to their full potential.

Keywords: sexual education, comprehensive sexual education, primary school, Finland

Opinnäyte

Maria Öhman

Seksuaalikasvatus suomalaisessa peruskoulussa – kokonaisvaltaista vai ei?

Yrkeshögskolan Arcada: Terveysten edistäminen (YAMK) 2023

Tunnistenumero: 8127

Toimeksiantaja: Arcadan projekti ”Lasten ja nuorten hyvinvointi koulussa – haasteet, työtavat ja ammattitaito”

Tiivistelmä:

Tämän kirjallisuustutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa aikaisempien tutkimusten kautta, missä määrin kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta käytetään peruskouluissa Suomessa ja mitkä ovat mahdolliset syyt, jos sitä ei toteuteta. Seksuaalisuus on osa kaikkia ihmisiä, mikä tekee seksuaalikasvatuksen tärkeäksi kaikille. Tutkimukset osoittavat, että useiden maailmanlaajuisten järjestöjen (WHO, UNFPA, UNESCO) suosittelemalla kattavalla seksuaalikasvatuksella on suuria etuja ja se käsittelee aiheen eri näkökohtia kokonaisvaltaisesti. Vastausten saamiseksi tutkimuksen kysymyksiin suoritettiin scoping-kirjallisuuskatsaus, jossa aineistoa analysoitiin kvalitatiivisella sisältöanalyysillä. Tämän tuloksena syntyi neljä superluokkaa ja kaksitoista alaluokkaa, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja muodostavat yhdessä olemassa olevan alakoulun seksuaalikasvatuksen. Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että huolimatta siitä, että seksuaalikasvatusta pidetään Suomessa globaalissa vertailussa kokonaisvaltaisena, se ei ole oppilaiden tai opettajien kokemuksen mukaan sellaista. Esteiksi tunnistettiin koulun seksuaali- ja sukupuolinormit, yhteiskunnan arvot, ajan puute, suuret heterogeeniset luokat ja opettajan tietämättömyys. Esteiden poistamiseksi opettajia tulisi systemaattisesti kouluttaa aiheeseen liittyen, opetusmateriaaleja ja koulun fyysistä ympäristöä tarkastellaan monimuotoisuuden edistämiseksi, lasten ja nuorten tulisi päästä osallistumaan opetuksen suunnitteluun kuuntelemalla, mistä he todella haluavat ja tarvitsevat tietoa sekä tarkastella, kuinka seksuaaliterveyttä mitataan väestössä. Tunnistamalla esteet ne voidaan poistaa. Laadukkaan seksuaalikasvatuksen rakenteet ovat olemassa, mutta niitä ei tällä hetkellä hyödynnetä täysimääräisesti.

Avainsanat: seksuaalikasvatus, kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus, peruskoulu, Suomi

Innehåll

1. Inledning	7
2. Centrala begrepp	8
3. Sexualitet	9
3.1 Utvecklingen av sexualitet	10
3.2 Sexualitet och hälsofrämjande	11
3.3 Sexualfostran och sexualundervisning	12
3.4 Sexualundervisningen i grundskolan i Finland	13
4. Omfattande sexualundervisning	15
5. Styrdokument för sexualundervisningen i Finland	18
6. Syfte och frågeställning	26
7. Metod	26
7.1 Datainsamling och urvalsprocess	27
7.2 Data-analys	31
7.3 Etiska aspekter	32
8. Resultat	33
8.1 Eleven	34
8.1.1 Elevens upplevelse av sexualundervisningen i skolan	34
8.1.2 Erfarenheter och behov hos eleven	35
8.1.3 Elevens kön i relation till sexualundervisningen	37
8.2 Läraren	38
8.2.1 Lärarens kunskande och utbildning	39
8.2.2 Kompetenskrav på läraren	40
8.2.3 Lärarens förmåga till dialog och bemötande inom sexualundervisningen	41
8.3 Lärmiljön i skolan	43
8.3.1 Fysiska utrymmen i skolan	43
8.3.2 Undervisningsmaterial och undervisningsformer för sexualundervisning	44
8.4 Samhällsstrukturer	46
8.4.1 Skolan i Finland	46
8.4.2 Värderingar i samhället i relation till sexualitet	47
8.4.3 Bedömning av effekten för sexualundervisningen i Finland	48
8.4.4 Andra källor till information om sexualitet	49
8.5 Sammanfattning	50
9. Diskussion	52
9.1 Metoddiskussion	55
9.2 Slutsatser	56

Källor	58
Bilagor	63

1. Inledning

” Knowledge is power”

– Francis Bacon

Under sommaren 2022 utkom en artikel i Helsingin sanomat (Ventelä, 2022) gällande läget med grundskolans sexualundervisning i Finland idag. I artikeln framkom hur barn och unga, speciellt unga flickor, uppger att de inte upplever sig fått den sexualundervisning de skulle behöva – varken från skolan eller i hemmet. (Ventelä, 2022) Jag arbetar på Tjejvillan (Barnavårdsföreningen i Finland r.f.) och detta är något jag ser i mitt arbete med barn och unga, många har frågor eller funderingar och vissa till och med direkt felaktig kunskap. Flera upplever även att de inte har vuxna i sin omgivning som de känner sig bekväma att prata med eller fråga av.

För att uppleva hälsa och välbefinnande behöver människan en medvetenhet om sig själv och sin kropp och hurdana saker som ger en njutning åt just hen. Genom att uppskatta sin kropp och veta vad man vill och inte vill, lär man sig också att skydda sig själv och dra gränser. Sexuell hälsa mäts ofta genom att se på olika negativa indikatorer; hur många tonårsgraviditeter, hur många smittade med klamydia, hur många aborter osv. Varför finns inga positiva indikatorer att mäta och vad skulle hända om man uppskattade sexualiteten som den resurs den är för människans hälsa? (Bildjushkin&Ruuhilahti, 2019)

Comprehensive sexuality education, CSE, (översätts till svenska som **omfattande sexualundervisning**) är en form av sexualundervisning som till skillnad från traditionella undervisningsmodeller som endast fokuserar på hälsa och ohälsa, i stället betonar rättigheter och empowerment av dem som tar del av den. Omfattande sexualundervisning ger unga möjlighet att få korrekt och åldersenlig kunskap om sex och sexualitet samt utveckla attityder, färdigheter och beteenden som bidrar till trygga, hälsofrämjande, positiva och jämställda relationer. Detta gör att omfattande sexualundervisning globalt sett alltmer ses som den mest föredragna metoden för att förbättra ungas sexuella och reproduktiva välbefinnande. (Vanwesenbeeck, 2020, s. 1–2; Committee on Adolescent Health Care, 2023)

Sexualundervisningen i skolan har en viktig roll både för enskilda individer, grupper och hela samhället. En bristfällig undervisning kan leda till negativa konsekvenser, såsom en ökad mängd

sexuella övergrepp, mer fördomar i samhället och sämre psykisk och fysisk hälsa hos människor. Dessa påföljder har med andra ord en påverkan på folkhälsan och är därför av största relevans. (Oinonen&Susineva, 2019; WAS, 2022)

Det finns en enorm potential till påverkan i det facto att alla barn och unga deltar i skolans sexualundervisning som finns inkluderad i läroplanen i Finland. Behovet av sexualundervisning har påverkats av olika faktorer under de senaste årtiondena, till exempel globalisering och migration av människor med varierande kulturella och religiösa bakgrunder (WHO&BZga, 2010). Även internet, smarttelefoner och utvecklingen av nya medier har varit en förändringsfaktor. Både förändrade sexuella beteenden och förändrade attityder kring sexualitet hos unga, ligger som grund för det ökade behovet av kunskap, för att unga skall kunna hantera sin sexualitet på ett tillfredsställande och säkert sätt (WHO&BZga, 2010).

Detta arbete är en del av Arcadas projekt ”Barns och ungas välbefinnande i skolan – utmaningar, arbetssätt och professionell expertis”.

2. Centrala begrepp

Nedan finns de mest centrala begreppen som är relaterade till sexualundervisning listade och definierade.

Hälsa är ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, inte endast frånvaro av sjukdom och funktionsnedsättning. (WHO, 2006a)

Sexualitet enligt WHO: En central aspekt av att vara människa som omfattar sexualitet, könsidentitet, könsroller, sexuell läggning, erotik, njutning, intimitet och reproduktion. Sexualitet upplevs och uttrycks i tankar, fantasier, begär, tro, attityder, värderingar, beteenden, vanor, roller och relationer. Trots att sexualitet kan inkludera alla dessa dimensioner, upplevs eller uttrycks inte alla nödvändigtvis. Sexualitet påverkas av interaktionen mellan biologiska, psykologiska, sociala, ekonomiska, politiska, kulturella, lagliga, historiska, religiösa och andliga faktorer. (WHO, 2006a)

Sexualfostran /Sexualupplysning / Sexualundervisning Sexualfostran kan ses som ett övergripande begrepp som innefattar sexualupplysning, sexualundervisning och sexualrådgivning.

Sexualupplysning riktas sig till större grupper i samhället och handlar om att sprida kunskap och främja sexuell hälsa. Sexualundervisning sker i skolor. Sexualrådgivning är individuell rådgivning som till exempel kan ges via skolhälsovården, inom primära hälsovården eller inom tredje sektorn. (Kontula & Meriläinen, 2007, s. 10)

Sexuella rättigheter De sexuella och reproduktiva rättigheterna är en del av mänskliga rättigheter och definieras av Amnesty på följande sätt: ”*Alla människor har rätt att bestämma över den egna kroppen, sexualiteten och fortplantning. Möjligheten att själv fatta beslut, utan att straffas eller utsättas för diskriminering, tvång eller våld är helt central i varje människas liv. Sexuella och reproduktiva rättigheter är mänskliga rättigheter. Staterna ska tillhandahålla hälsoservice och information och se till att alla individer kan utöva dessa rättigheter utan inblandning från andra.*” (Amnesty international, 2018)

Hälsofrämjande innebär processen av att öka människors resurser att själv kontrollera och förbättra sin hälsa. (WHO, 2022)

Normer är föreställningar, idéer och oskrivna regler om vad som anses vara normalt, rätt och riktigt, det vill säga vad som förväntas, önskas och krävs av personer i ett visst sammanhang. Normerna är ett uttryck för samhällets grundläggande och många gånger omedvetna värderingar, där alla människor inte alltid har eller ges samma värde. De utvecklas över tid och kan vara lokala, nationella eller globala. Att följa och hålla normer levande ger makt och status. Normer kan delas in i inkluderande eller stöttande normer samt i uteslutande och begränsande. (Ekvalita, 2020, s. 20 – 21)

3. Sexualitet

Sexualiteten är en grundegenskap hos människan som inte kan särskiljas från det övriga av att vara människa. Sexualiteten är en del av alla människor genom hela livet. Sexualiteten omfattar bland annat sexuell utveckling, biologiskt kön, könsidentitet, sexuell läggning, reproduktion och könsroller. Sexualitet kan upplevas och uttryckas på flera olika sätt: i attityder, värdegrund, föreställningar och tro samt i relationen till sig själv och andra. Sexualiteten och uttrycket av den påverkas av psykologiska, biologiska, kulturella, sociala, politiska, historiska, religiösa, ekonomiska och andliga faktorer. (Väestöliitto, 2022; Mielenterveystalo 2022)

3.1 Utveckling av sexualiteten

Sexualitet hänvisar till den individuella och sociala betydelsen av människans interpersonella och sexuella relationer samt även biologiska aspekter. Det är en subjektiv upplevelse och en del av det mänskliga behovet för både intimitet och privatliv. Samtidigt är sexualitet en social konstruktion som lättast kan förstås inom variabiliteten av föreställningar, vanor, beteenden och identiteter i samhället. Sexualitet formas på nivån där individuell praxis möter kulturella värderingar och normer. (UNESCO 2, 2023)

Människans sexuella utveckling är en livslång process och kräver kontinuitet i arbetet med fostran inom sexualitet. Den sexualfostran som ges bör vara fortlöpande och ta i beaktande de behov och önskemål som människan har. Informationen bör även beakta olika utvecklingsnivåer och den konstanta förändringen av världen man lever i. (Oinonen & Susineva, 2019, s. 9) Sexualiteten är i bästa fall en otrolig kraftkälla för lycka, välbehag och tillfredsställelse för människan, men den kan också lätt orsaka problem. (Hovatta et al. 1998, s. 7) Vårt förhållande till sexualiteten och sex förändras genom livet. Alla människor är sexuella varelser från födseln till graven. Vad sexualitet och sex betyder för var och en är individuellt. (Tanskanen. 2017, s. 9) Kulturer har genom tiderna format sexuellt beteende, speciellt vad som ansetts vara lämpligt och olämpligt. Det som för oss är självklart kan i andra kulturer vara totalt förbjudet samtidigt som sätt och seder hos andra är främmande för oss. (Hovatta et al., 1998, s. 7)

Människans sexuella utveckling börjar redan i fosterstadiet. Barns sexualitet kan beskrivas som en lustfylld bekantskap med den egna kroppen, ibland med andras kroppar. Som i övriga livet är barn ofta nyfikna på att utforska, lära sig och upptäcka nya saker. Barn skapar sig en förståelse för kroppen och dess funktioner genom att känna, titta, smaka, fråga och testa. (Särén, 2020) Sexualiteten hos barn tar sig uttryck till exempel genom behovet av kroppskontakt, närhet, ömhet och kärlek. Barn har behovet att lära sig om kroppen och känslor, om relationer och gränser. Barnen behöver få sakliga, åldersenliga svar på frågor om bland annat hur barn blir till och annat de funderar över. (Folkhälsan, 2023) Inom forskning finns inget entydigt svar på vad barns sexualitet är utan det beskrivs som en rad olika beteenden, erfarenheter och känslor. Utvecklingen av sexualiteten påverkas av olika biologiska, sociala och psykologiska faktorer. Det är viktigt att ha en förståelse för att sexualiteten är individuell, och att uttrycken skiljer sig åt från individ till individ och i olika åldrar. Vanliga uttryck av sexualitet för barn i ålder 0–6 år är till exempel: nyfikenhet, lekar, frågor och onani. (Särén, 2020)

Unga lever i en period då det händer mycket i den sexuella utvecklingen. De allra flesta unga är nyfikna och intresserade av sexualitet. (Folkhälsan, 2023) Puberteten är en övergångsperiod mellan barndomen och vuxenlivet. Det sker förändringar i kroppen och känslolivet utvecklas. Under puberteten blir man könsmogen. (Åhman et al., 2013, s. 3) Människan är en sexuell varelse genom hela livet men under puberteten börjar kroppen producera könshormoner vilket leder till att den sexuella utvecklingen accelererar och sexualiteten börjar intressera på en ny nivå. Då tonåringen går i genom puberteten börjar hen se sig själv på ett nytt sätt som en sexuell varelse och vanligen börjar man känna sexuell attraktion till andra människor. (MLL, 2023) Ungdomar utvecklas i olika takt, vissa utvecklas tidigare och somliga senare. Många av förändringarna som sker är gemensamma för alla kön medan vissa gäller ett specifikt kön. (Åhman et al., 2013, s. 3)

Den sexuella läggningen förstärks i 12–20 års åldern och unga kan pröva på olika saker i samband med det. Så småningom bekantar sig den unga med sina egna sexuella preferenser, alltså börjar den sexuella självbilden byggas upp och förstärkas. (MLL, 2023) Unga har rätt att få information om de olika förändringarna som sker under puberteten redan innan förändringarna blir aktuella. För att sexualiteten kan utvecklas på ett positivt och tillfredsställande sätt, finns det vissa standarder som visar vilka saker barn och unga bör veta och förstå i olika åldrar, vilka utmaningar och situationer man bör kunna lösa och behärska och hurdana värderingar och inställningar man behöver utveckla. WHO och BZgA har utvecklat dessa standarder. (Oinonen&Susineva, 2021, s. 13)

3.2 Sexualitet och hälsofrämjande

Sexuell hälsa är enligt WHO ett tillstånd av fysiskt, emotionellt, mentalt och socialt välbefinnande i relation till sexualitet. Det är inte endast frånvaro av sjukdom och funktionsnedsättning. Sexuell hälsa kräver ett positiv och respektfull närmande till sexualitet och sexuella relationer, samt möjligheten till att uppleva njutningsfulla och trygga sexuella erfarenheter fria från tvång, diskriminering och våld. För att nå och uppehålla sexuell hälsa måste det sexuella rättigheterna för alla människor uppfyllas, respekteras och beskyddas. (WHO, 2006a)

Osmo Kontula har i sin studie (2016) gått igenom internationell forskning och resultatet är entydigt och stämmer överens med forskning gjord i Finland. Aktiva och tillfredsställande sexuella relationer ökar känslan av lycka och belåtenhet samt tillfredsställelse inom förhållanden, men också

lycka generellt i livet. Det hade även tryggt kontinuiteten av parförhållandet, bättre socialt stöd och hade en koppling till bättre fysisk och psykisk hälsa. (Kontula. 2016, s. 109) Sexualiteten är en resurs och att stöda den sexuella hälsan i alla skeden av livet är att värna om folkhälsan.

Interventioner inom den kliniska sexologin har som mål att främja, upprätthålla och återskapa sexuell hälsa. Forskning inom ämnet bidrar till evidensbaserad kunskap som stödjer för att uppnå och upprätthålla sexuell hälsa. (WAS, 2022)

Sexuellt välbefinnande och speciellt sexuell hälsa mäts ofta genom så kallade negativa indikatorer. Det vore bra att fundera över hur man kunde övergå från det negativa tankesättet till ett tankesätt som är grundat i positiva värden. Stommen för sexualfostran borde byggas upp kring faktorer som stärker sexualiteten och faktorer som ökar välmående. I samband med diskussion kring prevention av det negativa borde man lyfta främjandet och stärkandet av det positiva. (Bildjushkin&Ruuhilahti, 2019, s. 38)

Sexuellt välbefinnande kan inte mätas enbart genom att se på mängden sexuellt överförbara infektioner, aborter eller sexuella dysfunktioner hos människor utan bör granskas genom den enskilda individens upplevelse av det sexuella välbefinnandet som bland annat inkluderar känslan av att bli respekterad samt upplevelsen av sexuell njutning och tillfredsställelse. Tills vidare finns det inte en vetenskapligt validerad mätare som skulle ta hänsyn till det sexuella välbefinnandet i sin helhet. (Väestöliitto 2, 2022)

3.3 Sexualfostran och sexualundervisning

Sexualfostran kan ses som ett övergripande begrepp som innefattar sexualupplysning, sexualundervisning och sexualrådgivning. Sexualupplysning riktas sig till större grupper i samhället och handlar om att sprida kunskap och främja sexuell hälsa. Sexualundervisning sker i skolor. Sexualrådgivning är individuell rådgivning som till exempel kan ges via skolhälsovården, inom primära hälsovården eller inom tredje sektorn. (Kontula & Meriläinen, 2007, s. 10)

Den sexuella utvecklingen är en livslång process och människan behöver kontinuerlig sexualfostran i olika skeden av livet. Sexualfostran bör beakta olika utvecklingsnivåer och den konstanta förändringen av världen vi lever i. (Oinonen & Susineva, 2019, s. 9) Under processens gång

anskaffar man sig information, färdigheter och värderingar angående relationer, intimitet och identitet. (Kontula & Meriläinen, 2007, s. 9) Sexualundervisning strävar till att utveckla och stärka barn och ungas förmåga att göra medvetna, tillfredsställande, hälsofrämjande och respektfulla beslut gällande förhållanden, sexualitet och emotionell och fysisk hälsa. Sexualundervisning uppmuntrar inte barn och unga att ha sex. (European Expert Group on Sexuality Education, 2016, s. 1)

Traditionellt har främjandet av sexuell hälsa utförts genom att lära om, men även varna om olika risker associerade med sex. Sexuell hälsa och sexuellt välmående är betydande faktorer för människans allmänna välbefinnande och därför bör stödandet av det betonas och utökas. Att stödja det goda som redan finns och arbeta utgående från ett preventivt synsätt är både lättare och ekonomiska förmånligare sätt än att utreda och lösa problem som uppstått. (Bildjushkin&Ruuhilähti, 2012, s. 6; Vanweesenbeeck, 2020, s. 3)

Det har gjorts många olika modeller för målet, syftet och idealet för sexualfostran. Det sker en kontinuerlig förändring inom fältet. Ett traditionellt exempel på ett sådan modell är målsättningen för sexualfostran definierad av Reiss redan år 1993. Reiss menar att det övergripande målet med sexualfostran är att främja sexuell hälsa. Det görs genom följande delmål: att minska oönskade graviditeter, minska mängden sexuellt överförbara infektioner, minska okunskap, minska skam, skuld och tabun kring sexualitet, stärka unga i att göra medvetna beslut gällande sexualitet, utveckla ungdomars trygghet och självsäkerhet, hjälpa ungdomar i frågor gällande könsroller och att erbjuda ett etiskt ramverk för uttrycket av sexualitet. (Kontula&Meriläinen, 2006, s. 147)

3.4 Sexualundervisningen i grundskolan i Finland

Under början av 2000-talet integrerades sexualundervisningen efter en paus på några år, åter till att vara en del av läroplanen inom ämnet hälsokunskap. Detta har gett ämnet en hälsofrämjande referensram där sexuell hälsa betonas. (Kontula&Meriläinen, 2006, s. 11) Under 2000-talet har man gradvis ökat mängden sexualundervisning i skolan. (Kontula&Meriläinen, 2006, s. 133)

I Finland är sexualfostran en del av läroplanen. Enligt Utbildningsstyrelsen är högklassig sexualfostran viktig. Genom systematisk, övergripande och åldersanpassad sexualundervisning får barn eller unga information och kunskaper, som hjälper dem att utveckla de egna färdigheterna i

fråga om känslor och växelverkan och ger förståelse av vikten att skydda sig själv. (Korteniemi-Poikela&Cacciatore, 2015) I Finland går alla barn och unga i grundskolan vilket innebär att alla även deltar i skolans sexualundervisning. Då sexualundervisningen är en del av läroplanen når den alla elever, även dem som inte får sexualfostran i andra levnadsmiljöer, till exempel i hemmet. Trots att skolan inte kan ersätta betydelsen av sexualfostran i hemmet, har den en viktig uppgift i att lära elever om relationer till andra samt om hälsa. (Bildjushkin&Ruuhilahti, 2012, s. 19)

I Finland har Utbildningsstyrelsen valt att inkludera sexualundervisningen inom ämnet hälsokunskap i årskurs 7 – 9. I Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen (2014) beskrivs ett av målen för ämnet på följande sätt: ”Eleverna får kunskap om sexualitet, olika områden av sexuell hälsa och olika variationer av sexuell utveckling. Som hälsofrämjande resurser granskas psykisk hälsa, miljöer och samfund som stödjer välbefinnandet samt meningsfulla fritidsaktiviteter.” (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 401)

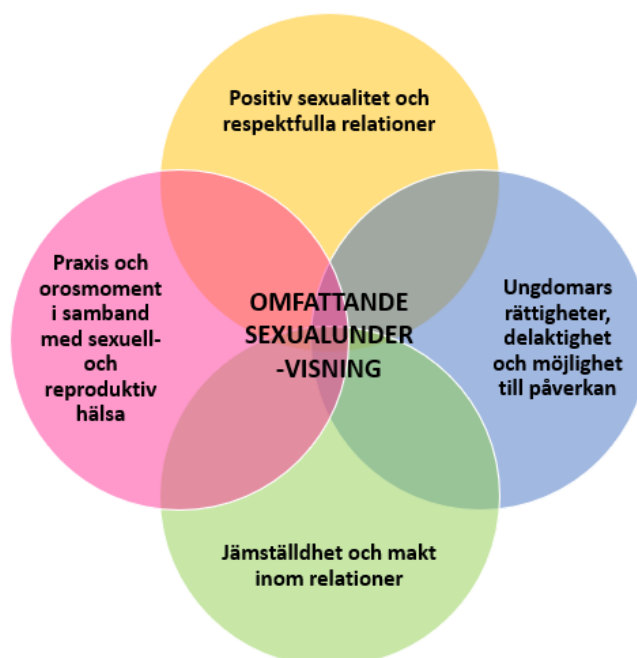
I THL handlingsprogram för sexuell- och reproduktiv hälsa 2014 – 2020 definieras att målet för sexualundervisning för yngre barn (småbarnspedagogik, förskola och lågstadieskola) bör vara att utveckla barnets självkänsla, goda relationer samt respekt för andra människor. Undervisningen ska utveckla förståelsen för den egen kroppen och allas rätt till självbestämmande. Man poängterar är det viktigt att engagera barn och unga i undervisningen, verksamheten bör vara fortlöpande, det skall finnas ett samarbete mellan vårdnadshavare och samhälle och man skall visa att det finns en mångfald av kön, sexualitet och identiteter. En central del av sexualundervisningen i lågklasserna är att stärka förmågan att hantera känslor, förebygga våld och främja trygghet och säkerhet. (Klemetti&Raussi-Lehto, 2016, s. 46 – 47)

Trots att det finns flera stadgar som värnar om vikten för kvalitativ sexualfostran och beaktandet av sexualiteten som en del av hälsan, är det många unga som känner att de inte får tillräckligt med information eller till och med fel sorts information. (Ventelä, 2022)

4. Omfattande sexualundervisning

Omfattande sexualundervisning (eng. Comprehensive Sexuality Education) anses vara ett viktigt medel för att informera unga om deras rättigheter och upplysa om sexual hälsa, samt även förbättra folkhälsa och på lång sikt bidra till en mer hållbar global utveckling. Det finns variation i vad som anses göra ett program eller en form av sexualundervisning *omfattande*. (Midema et al., 2020) I detta arbete hänvisas både till UNESCO:s och UNFPA:s definitioner. Definitionerna för de globala programmen har många likheter, men skiljer sig i vilken aspekt av programmet som betonas. UNESCO betonar sexualitet, relationer och kulturell relevans medan UNFPA betonar rättigheter och kön (Midema, 2020).

Trots att det inte finns bara en specifik definition för omfattande sexualundervisning framkommer det i analyser att man kan se en antydning till liknande komponenter i hur olika instanser definierar omfattande sexualundervisning. (Midema, 2020)

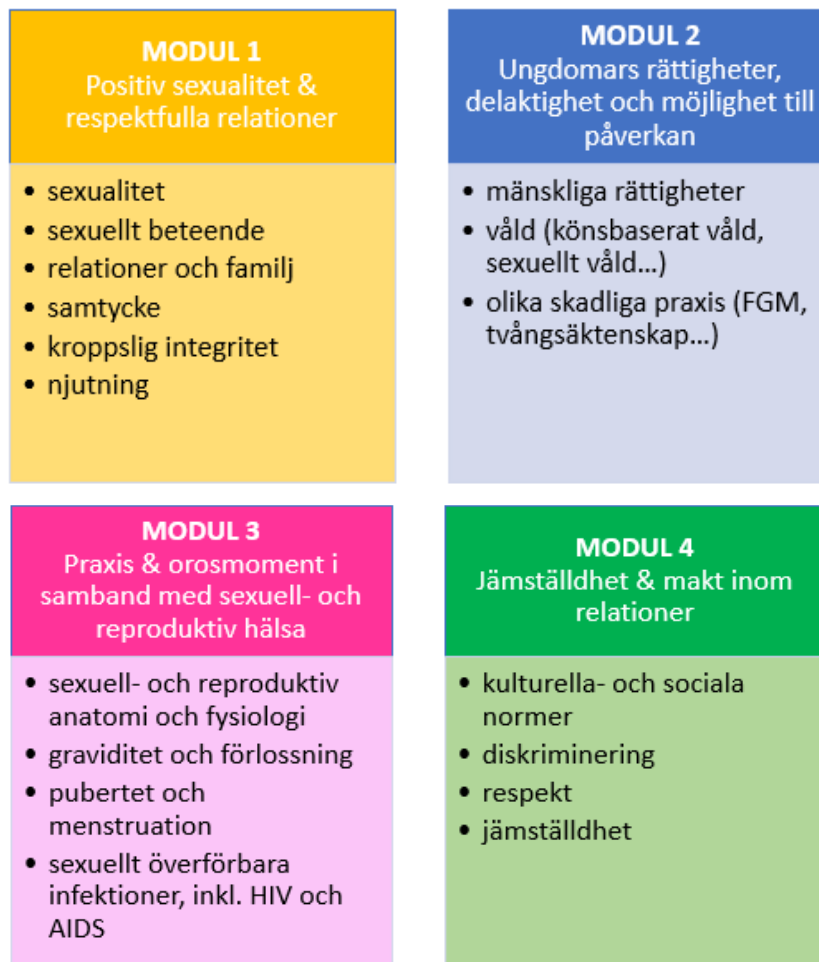
Figur 1. Komponenterna som ingår i omfattande sexualundervisning (Midema, 2020)

The United Nations Fund for Population Activities (UNFPA) är en hälsomyndighet inom FN som arbetar med sexuella-och reproduktiva ärenden. UNFPA arbetar bland annat med länders regeringar för att implementera omfattande sexualfostran både i skolor och även utanför skolan genom samhällsbaserade program, samt för att främja beslut för och investeringar i program för

sexualfostran som uppfyller internationella standarder. Omfattande sexualundervisning tar speciellt hänsyn till dom mer utsatta grupperna i samhället så som HBTQI+- personer, barn- och unga med funktionsvariationer, transpersoner och personer med andra former av utmaningar, till exempel missbruk. (UNFPA, 2021)

Det mest effektiva är att lära ut omfattande sexualundervisning över en tid på flera år genom att integrera och åldersanpassa informationen som påverkar utvecklingen av unga människor.

Omfattande sexualundervisning baserar sig på forskning och vetenskapligt korrekt information om människans utveckling, anatomi, reproduktiv hälsa, preventivmedel, graviditet och förlossning och sexuellt överförbara infektioner. Utöver det hjälper det unga människor att utforska och utveckla positiva värderingar gällande sina sexuella och reproduktiva rättigheter. Omfattande sexualundervisning innefattar diskussioner om familj, relationer, kultur och könsroller och normer men utöver det tar man dessutom upp mänskliga rättigheter, jämställdhet, samtycke och olika former av hot så som diskriminering, våld och sexuellt våld. (UNFPA, 2021) (UNESCO 2, 2023)

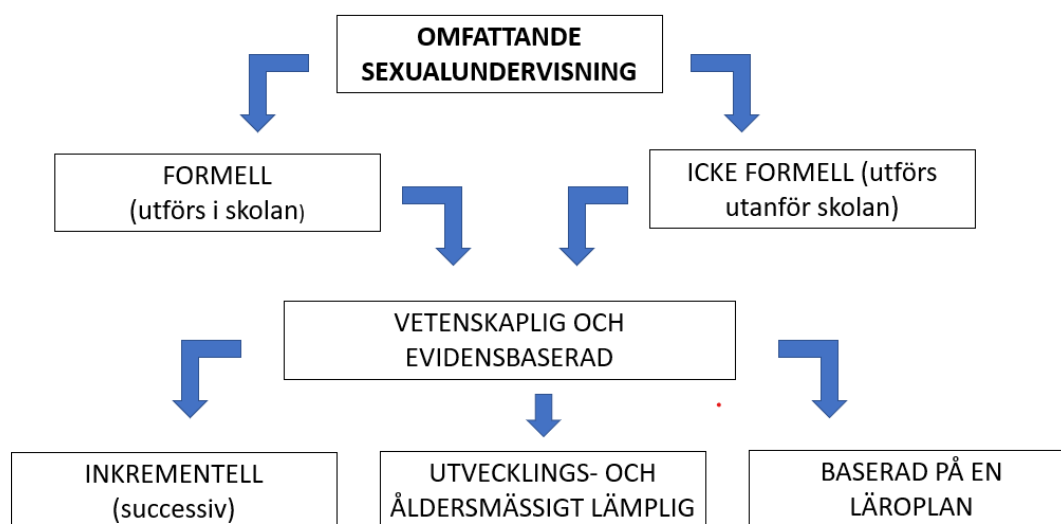

Figur 2. Innehåll i omfattande sexualundervisning

Syftet med omfattande sexualundervisning är att ge barn- och unga en god självkänsla och färdigheter för livet som uppmuntrar till kritiskt tänkande, tydlig kommunikation, ansvarsfullt beslutsfattande och respektfullt och empatiskt beteende. (UNFPA, 2021)

Barn och unga tar medvetet eller omedvetet, del av olika budskap gällande sex hela tiden genom olika former av media eller andra jämnåriga vilket innebär att den officiella sexualundervisningens roll i att förmedla korrekt information blir betydande. Positiv sexualundervisning betonar samtycke och njutning. I stället för att få den unga att känna skam eller rädsla inför sex, beväpnar den hen med kunskapen om ett sunt och tryggt sexliv. Det betonar även kommunikation och användning av preventivmedel. Sexualundervisning baserad på att lära om njutning innehåller inte skam, skuld eller hemligheter. (Planned Parenthood, 2018)

UNFPA är en av organisationerna som varit med och publicerat ”The International technical guidance on sexuality education” tillsammans med UNESCO, UNAIDS, UNICEF, UN Women och WHO. Det är ett tekniskt verktyg med riktlinjer och evidens för att erbjuda omfattande sexualundervisning. (UNFPA, 2021)

Figur 3. Utförande av och krav på omfattande sexualundervisning både i och utanför skolan. (UNESCO 2021, UNFPA 2021)

5. Styrdokument för sexualundervisningen i Finland

Flera olika styrdokument utgör grunden för sexualundervisningen i Finland. Styrdokument finns på alla olika nivåer (makro-mikro). Styrdokumenten är både nationella och internationella.

Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter

Förenta nationernas (FN) konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) trädde i kraft år 1990 och har gällt som lag i Finland sedan år 1991. Barnkonventionen är det avtal om mänskliga rättigheter som ratificerats av flest länder i världen. Barnkonvention gäller alla barn, med vilka avses alla människor under 18 år. (Konventionen om barnets rättigheter, 2022)

I Barnkonventionens artikel 19 och 34 slås fast att konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa- och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, innefattande även sexuella övergrepp. För att skydda barn ska man vidta undervisningsmässiga åtgärder, arbeta för att förebygga övergrepp samt identifiera och rapportera när barn blir utsatta för övergrepp. (Konventionen om barnets rättigheter, 2022)

I artikel 29 står det att barnets utbildning skall sträva till att utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga samt att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk. (Konventionen om barnets rättigheter, 2022)

I februari år 2021 publicerades Barnstrategin som bygger på konventionerna om grundläggande mänskliga rättigheter och visionen med strategin om ett genuint barn- och familjevänligt Finland som respekterar barnets rättigheter. (Konventionen om barnets rättigheter, 2022)

WHO och Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung

WHO har tillsammans med Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung (BZgA) utformat riktlinjer för utförandet av sexualundervisningen i Europa. Materialet är riktat till beslutsfattare och pedagoger samt andra som utför sexualundervisning. Syftet med dokumentet är att svara på behovet av en gemensam standard för sexualundervisningen att utgå ifrån inom hela Europa. Materialet är evidensbaserat och utarbetat av experter. (WHO&BZgA, 2010)

Dokumentet har som syfte att bidra till introduktionen av en mer holistisk sexualundervisning vars mål är att ge barn och unga opartisk, evidensbaserad och vetenskapligt korrekt information om alla aspekter av sexualitet och samtidigt hjälpa dem att utveckla sin förmåga att agera enligt denna information. På så sätt utvecklas respektfulla och mer öppna attityder som i sin tur hjälper att bygga rättvisa samhällen. (WHO&BZgA, 2010, s. 5)

Enligt WHO och BZgA bör en holistisk sexualundervisning bygga på flera olika principer.

Holistisk sexualundervisning bör vara inkrementell från och med födseln och basera sig på ålder och nivå av mognad hos barnet. Enligt WHO och BZgA skall sexualundervisning vara evidensbaserad och grunda sig på mänskliga rättigheter och basera sig på en holistisk syn på hälsa och välmående. Det är viktigt att sexualundervisningen bygger på jämlikhet, självbestämmanderätt och mångfald och att den strävar till att bidra till ett bättre samhälle. (WHO&BZgA, 2010, s. 27)

WHO och BZgA har även givit anvisningar, både på nationell och lokal nivå, på hur principerna för sexualundervisningen kan implementeras, utvecklas och följas upp. (WHO&BZgA, 2010, s. 29)

Målsättningen med sexualundervisningen är att bidra till ett öppet samhällsklimat som respekterar sexualitet, olika typer av livsstilar, attityder och värderingar. Sexualundervisningen skall även respektera sexuell mångfald, olika könsidentiteter och förstå sexuell identitet och könsnormer. Genom sexualundervisning är det meningen att stödja människor att göra medvetna beslut och agera ansvarsfullt gentemot sig själv och andra. En viktig del är också att ge kunskap om den människokroppen, dess funktioner och utveckling. Man vill utveckla sexuella varelser med förmågan att uttrycka sina känslor och behov, uppleva njutning och utveckla den egna sexualiteten och könsidentiteten. (WHO&BZgA, 2010, s. 27)

En annan del av målsättningen med sexualundervisning är att ge tillräckligt med kunskap om sexualitetens sociala, emotionella och kulturella aspekter; preventivmedel, prevention av sexuellt

överförbara infektioner och HIV samt även sexuellt tvång. Man bör lära ut färdigheter att handskas med alla olika aspekter av sexualitet och relationer samt informera om tjänster och rådgivning inom social- och hälsovård, speciellt i frågor om sexualitet. (WHO&BZgA, 2010, s. 27)

Det är också viktigt att utveckla förmågan att reflektera kring mänskliga rättigheter, normer och sexualitet. Genom att utveckla förmågan att ingå jämställda relationer där det råder samförstånd och respekt för varandras behov och gränser, bidrar man till prevention av sexuellt utnyttjande och våld. Centralt är även att utveckla förmågan att kunna kommunicera om och uttrycka sig om sexualitet, känslor och relationer och inneha språket för att kunna göra så. (WHO&BZgA, 2010, s. 27)

World Association for Sexual Health (WAS)

World Association for Sexual Health (förkortas WAS) är en global organisation som sedan år 1978 arbetat för sexuell hälsa och sexuella rättigheter i världen. WAS främjar och förespråkar sexuell hälsa och rättigheter för alla människor genom att utveckla forskning inom sexologi, främja omfattande sexualundervisning och utveckla och trygga klinisk vård. WAS arbetar utgående från vetenskap och evidens. (WAS, 2022)

År 2014 publicerade WAS en deklARATION om sexuella rättigheter som översatts till många olika språk. World association for Sexual Health definierar de sexuella rättigheterna i 16 punkter. I artikel 1 slår man fast att alla människor har rätt till sexuella rättigheter. Artikel 9 fastslår att alla har rätt till korrekt vetenskaplig information. Artikel 10 slår fast att alla människor har rätt till omfattande sexualundervisning. Sexualundervisningen ska vara åldersanpassad, bygga på evidensbaserad, vetenskapligt korrekt fakta, vara kulturellt kompetent, basera sig på mänskliga rättigheter, främja jämställdhet och ha en positiv syn på sexualitet och välbehag. (WAS, 2014)

UNESCO:s handbok för omfattande sexualundervisning

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) som är Förenta nationernas (FN) organ som är specialiserats på utbildning. UNESCO har år 2018 publicerat en ny version av sin handbok för sexualundervisning som ursprungligen utkommit år 2009. Syftet med handboken är att uppmärksamma de positiva effekterna av omfattande sexualundervisning och

stöda beslutfattare i att utveckla sexualundervisningen på global nivå. Det som i handboken kallas omfattande sexualundervisning definieras som läroplansbaserad undervisning om sexualitet och dess kognitiva, emotionella, fysiska och sociala aspekter. Omfattande sexualundervisning påverkar barn och ungas välmående genom att stödja deras kunskaper, färdigheter, attityder och värderingar. Omfattande sexualundervisning skall ges kontinuerligt och inte vid enstaka tillfällen samt behandla olika aspekter av sexualitet och inte bara sexuell hälsa. Kvalitativ sexualundervisning skyddar barn och unga för sexuellt utnyttjandet eftersom det stärker handlingsförmågan. Svåra frågor bör undervisas så att man tar i beaktande elevens ålder och mognad. (UNESCO, 2021)

UNESCO delar in sexualundervisningens innehåll i åtta huvudteman. Dessa är 1. relationer, 2. värderingar, rättigheter, kultur och sexualitet, 3. könsidentitet och könsroller, 4. våld och säkerhet, 5. färdigheter för hälsa och välmående, 6. människokroppen och dess utveckling, 7. sexualitet och sexuellt beteende samt 8. sexuell hälsa och reproduktion. (UNESCO, 2021) För varje huvudtema finns kunskapsmål utarbetat enligt åldersgrupper (5–8 år, 9–12 år, 12–15 år och 15–18+ år). (UNESCO, 2021)

Social- och hälsovårdsministeriet i Finland

Social- och hälsovårdsministeriet styr och leder främjandet av den sexuella hälsan på riksnivå. Främjandet av den sexuella hälsan regleras bland annat i hälso- och sjukvårdslagen och lagen om smittsamma sjukdomar. Verksamheten bygger också på medborgarnas rättigheter i anslutning till sexual- och fortplantningshälsa. Bestämmelser om främjandet av den sexuella hälsan ges också i statsrådets förordning. Främjandet av den sexuella hälsan omfattar bland annat rådgivning i frågor som gäller sexualitet och parrelationer och förebyggande av infertilitet, acceptans för sexualiteten och mångfalden av kön samt prevention av icke-önskade graviditeter och könssjukdomar och förebyggande av sexuellt våld. (Social- och hälsovårdsministeriet, 2022)

Kommunerna verkställer främjandet av den sexuella hälsan. Viktiga aktörer är rådgivningsbyråerna för mödra- och barnavård, skol- och studerandehälsovården, preventionsrådgivningarna, läkarmottagningarna på hälsovårdscentralerna och sjukvårdsdistrikten. (Social- och hälsovårdsministeriet, 2022)

Institutet för hälsa och välfärd i Finland (handlingsprogrammet för sexuell- och reproduktiv hälsa)

Institutet för hälsa och välfärd i Finland (THL) har publicerat ett uppdaterat handlingsprogram för sexuell- och reproduktiv hälsa i Finland för perioden 2014–2020. Det första handlingsprogrammet för sexuell- och reproduktiv hälsa i Finland publicerades av Social- och hälsovårdsministeriet för perioden 2007–2011. (Klemetti&Raussi-Lehto, 2016, s. 3)

Handlingsprogrammet för sexuell hälsa och fortplantningshälsa 2014–2020 innehåller de nationella riktlinjerna och rekommendationerna för främjandet av den sexuella hälsan för kommunerna. Institutet för hälsa och välfärd (THL) svarar för det praktiska verkställandet av främjandet av den sexuella hälsan, för den nationella styrningen och utvecklingen på området och för stödet till kommunerna. THL arbetar för att avvärja smittsamma sjukdomar och följer upp befolkningens sexuella hälsa och fortplantningshälsa. (Social- och hälsovårdsministeriet, 2022)

Handlingsprogrammet baserar sig på en klientorienterad syn och jämlikhet, alltså att klienter inom sexual- och reproduktiva tjänster skall behandlas likvärdigt, individuellt och respektfullt, man bör respektera rätten till självbestämmande samt främja möjligheten för individen att föra fram sina behov och önskemål utan någon form av diskriminering baserad på kön, sexualitet, ålder, abilitet, etnicitet, nationalitet, språk eller andra personliga egenskaper. (Klemetti&Raussi-Lehto, 2016, s. 12).

Handlingsprogrammet är indelat i olika delområden och i samband med dem presenteras målsättningen och planerade åtgärderna för att nå målsättningen. De ansvariga parterna för de olika delområdena är utnämna av Social- och hälsovårdsministeriet tillsammans med THL. Dessa är rekommendationer för genomförandet av de planerade åtgärderna, men även parter som inte nämns som operatör får och skall agera för att målsättningen skall uppnås. (Klemetti&Raussi-Lehto, 2016, s. 12)

Läroplanen inom grundskolan

I Finland är sexualundervisning inte ett eget läroämne utan oftast är sexualkunskap en del av andra läroämnena så som hälsokunskap och biologi. Under lågstadietiden är hälsokunskap och biologi en

del av ämnet omgivningslära medan de i högstadiet är enskilda läroämnen. I kapitel 4.2 ”Principer för utvecklandet av verksamhetskulturen”, av läroplanen står det så här: ”*Under grundskoletiden utvecklas elevernas uppfattning om sin egen sexuella identitet och sexualitet.*”

(Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 27) vilket kan tolkas som att det anses vara viktigt att ta upp temat i undervisningen.

Under lågstadiet är ämnesområdena biologi, geografi, fysik, kemi och hälsokunskap integrerade inom läroämnet omgivningslära. I åk 1–2 inom omgivningsläran ska eleverna ses som en del av den omgivning de lever i. Utgångspunkten är respekt för naturen och ett människovärdigt liv i enlighet med de mänskliga rättigheterna. Målet för undervisningen i omgivningslära är att eleverna lär känna och förstå naturen och den byggda miljön, fenomen som förekommer i dem, sig själva och andra människor samt betydelsen av hälsa och välbefinnande. (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 140)

De allmänna målen för mångsidig kompetens finns definierade i grunderna för läroplanen och i årskurs 3 – 6 betonas bland annat att eleven genom att utveckla olika kompetenser ska förbättra förutsättningarna för att lära känna och uppskatta sig själv och forma sin identitet. Den egna identiteten utvecklas i samspel med andra människor och omgivningen. I skolarbetet ska eleverna få kunskap om vad konventionerna om mänskliga rättigheter betyder i samhället och i världen och i synnerhet fördjupa sig i Konventionen om barnets rättigheter. Eleverna ska handledas att högakta och försvara de mänskliga rättigheterna. (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 271)

Den centrala målsättningen för ämnet omgivningslära är uppsjälkat i sex olika helheter varav den första kallas *Jag som människa*. Inom helheten fästs särskild vikt vid aktuella förändringar i utvecklingen hos åldersgruppen och att förstå dem. Man behandlar den sexuella utvecklingen som anknyter till åldersstadiet samt människans fortplantning. Eleverna övar sig att identifiera olika fysiska och psykiska signaler och att bli medvetna om sina egna tankar, behov, attityder och värderingar. Eleverna får insikt i de olika delområdena av hälsa, hälsoresurser, vardagliga hälsovanor, mentala färdigheter, förhindrande av sjukdomar och färdigheter i egenvård. Dessutom får de öva sig att identifiera, uttrycka och reglera känslor. Eleven ger akt på faktorer som stödjer det egna lärandet. (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 273)

På årskurs 7 – 9 är sexualundervisningen en del av ämnet hälsokunskap och målet är att fördjupa och bredda de teman som behandlats i de lägre klasserna i enlighet med elevernas ålder. Inom hälsokunskap är det viktigt att eleverna lär sig att förstå de faktorer som stödjer och skyddar hälsan i

vår omgivning och i mänsklig verksamhet samt att främja kunskaper som stödjer hälsa, välbefinnande, trygghet och säkerhet. I den utskrivna målsättningen definieras mål 15 som att handleda eleven att reflektera över faktorer som främjar växande och utveckling, hälsa och välbefinnande samt de grundläggande förutsättningarna för liv (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 470)

Flera teman inom hälsokunskap tangerar elevernas utvecklingskede, individuella erfarenheter och livssituation. I undervisningen och vid valet av arbetssätt beaktas specialbehov som anknyter till elevernas utveckling, livssituation och kultur. Eleverna ska vägledas att förstå och respektera individens rätt till integritet och sekretess i frågor som gäller den egna hälsan och sjukdomar. (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 473)

Sammanfattning

I styrdokumentet på makronivå kan man se gemensamma nämnare där återkommande teman som tas upp är att sexualundervisningen bör bygga på mänskliga rättigheter, vara normkritisk och inkrementell samt baseras på en holistisk syn på hälsa. Sexualundervisningen skall även vara vetenskapligt baserad och grunda sig i evidens. (Konventionen om barnets rättigheter, 2022; WHO&BZgA, 2010; WAS, 2022; UNESCO, 2021) UNESCO:s handbok för omfattande sexualundervisning nämner dessutom att sexualundervisningen bör vara läroplansbaserad. (UNESCO, 2021)

THL:s handlingsprogram för sexuell- och reproduktiv hälsa 2014–2020 bygger på både standarderna utfärdade av WHO, WAS och UNESCO samt genomsyras av den relevanta lagstiftningen i Finland. (Klemetti&Raussi-Lehto, 2016; Social- och hälsovårdsministeriet, 2022) Det klientorienterade handlingsprogrammet baserar sig på jämlikhet och har ett individfokus vilket betyder att kliner inom sexual- och reproduktiva tjänster i Finland skall behandlas likvärdigt, individuellt och respektfullt och rätten till självbestämmanderätt och frånvaro av diskriminering bör beaktas. (Klemetti&Raussi-Lehto, 2016) Detta är en central del av omfattande sexualundervisning enligt UNFPA (2021). Konventionen om barnets rättigheter tar även upp att man genom utbildning och andra åtgärder skall sträva till att skydda barn och arbeta för att förebygga övergrepp och ohälsa (Konventionen om barnets rättigheter, 2022). En central del av omfattande sexualundervisning är också att ta upp samtycke och olika former av hot så som diskriminering, våld och sexuellt våld med barn och unga. (UNFPA, 2021; UNESCO 2, 2023)

Styrdokumentet utgår ifrån en målsättning vilken uttalar som att bland annat uppmärksamma de positiva effekterna av omfattande sexualundervisning, stöda beslutfattare i att utveckla sexualundervisningen på global nivå, svara på behovet av en gemensam standard för sexualundervisningen att utgå ifrån inom hela Europa, bidra till ett öppet samhällsklimat samt främja den sexuella hälsan på riksnivå och öka välmående bland barn och unga. (WHO&BZgA, 2010, UNESCO, 2021; Social- och hälsovårdsministeriet, 2022)

Genom styrdokumentet ges riktlinjer för ansvar, verkställande och rekommendationer gällande den sexuella hälsan både på nationell och kommunnivå. Institutet för hälsa och välfärd (THL) har ansvar både för det praktiska verkställandet av främjandet av den sexuella hälsan och för stödet till kommunerna, samt för den nationella styrningen och utvecklingen på området. (Social- och hälsovårdsministeriet, 2022)

Figur 4. Styrdokumentet som tillsammans utgör grunden för sexualundervisningen i Finland

6. Syfte och frågeställning

Syftet med undersökningen är att kartlägga i vilken utsträckning **omfattande sexualundervisning** (eng. comprehensive sexual education) används inom grundskolan i Finland och vilka de möjliga orsakerna är för ifall den uteblir.

7. Metod

Som metod för denna forskning valdes en scoping review (översiktstudie) för att få en övergripande bild av det nuvarande läget. En scoping review används för att ta reda på arten och bredden av forskning inom ett specifikt ämne (Bowden&Purper, 2022, s. 99; Munn et al. 2018, s. 2). En systematisk process betyder en översikt som genom en transparent bearbetning försöker identifiera, värdera, välja ut och sammanställa all tillgänglig forskning inom ett avgränsat ämnesområde eller forskningsfråga (Uppsala universitetsbibliotek, 2023; Munn et al, 2018, s. 2). Scoping review kan jämföras med systematisk litteraturstudie, men det finns flera tydliga skillnader mellan metoderna. En av de främsta skillnaderna är att en scoping review har en bred forskningsfråga och målsättningen är att identifiera områden för fortsatt forskning, medan en systematisk litteraturstudie har en smal, preciserad forskningsfråga som besvaras i slutsatsen. (Forsberg & Wengström 2016, s. 170) Scoping review begränsar inte heller typen av studier eller specificerar kvaliteter som inkluderas i processen. (Bowden&Purper, 2022, s. 99)

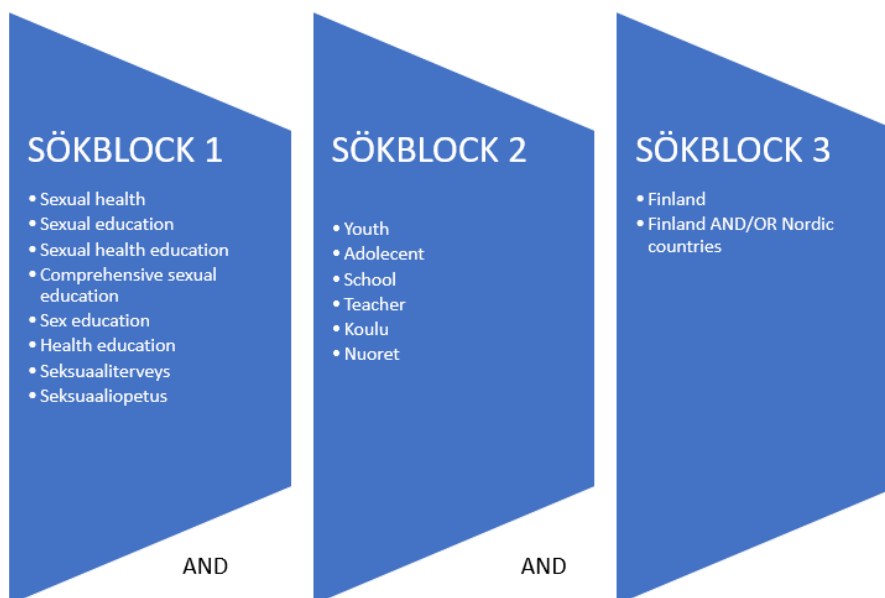
Ett systematiskt tillvägagångssätt skall uppfylla höga krav på tillförlitlighet och följa principer som minimerar risker för att slump, systematiska fel eller forskarens subjektiva värderingar påverkar slutsatserna (SBU:s metodbok, 2020) Inför en systematisk process är det viktigt att litteratursökningarna är ämnesuttömmande och ansatsen är att ta alla resultat i beaktande. (Uppsala universitetsbibliotek, 2023) Gemensamt för alla former av systematisk översikt är att en del av arbetets metod utgörs av en mer eller mindre omfattande litteratursökning. Kännetecknande för ett systematiskt tillvägagångssätt i litteratursökningen är ett metodiskt arbetssätt. (Karolinska institutet, 2022; Klingberg&Hallberg, 2021, s. 284) Processen måste vara transparent vilket innebär att alla steg måste synliggöras genom protokollföring och dokumentation. (Uppsala universitetsbibliotek, 2023)

Det är inte entydigt definierat hur en scoping review skall byggas upp. Ett sätt för utförandet är Arksey&O'Malleys modell, som används i denna studie, och vilken bygger på sex steg varav det sista steget inte är obligatoriskt. Stegen är: 1. Identifiera forskningsfrågan 2. Identifiera relevanta studier 3. Urvalsprocess 4. Kartläggning av insamlad data 5. Jämföra, summera och rapportera resultat 6. Expertkonsultation. Det sista steget innebär att man genom respons från andra experter kan belysa ämnen som forskningen inte gett svar till. (Arksey&O'Malley, 2005a, s. 8–9) Tidigare har steg sex ansetts vara valfritt men under de senaste åren har forskare betonat detta steg som ett medel att förstärka nyttan av resultatet. (Bowden&Purper, 2022, s 99)

7.1 Datainsamling och urvalsprocess

Datainsamlingen gjordes i flera olika omgångar på olika databaser tillgängliga via Arcada Finna (CIHNAL, PubMed, Sage och Google Scholar) enligt följande kriterier. Inklusionskriterier: artiklar publicerade mellan åren 2000 – 2023, språk: finska eller engelska, innefattar sexualundervisningen inom grundskolan (åk 1–9). Exklusionskriterier: forskning som berör elever inom andra stadiet eller barn inom småbarnpedagogiken. Genom testsökningar konstaterades att sökord på svenska inte genererar relevant material och svenska sökord exkluderades därför från datainsamlingen. År 2000 valdes som nedre gräns eftersom sexualundervisningen återinfördes som en del av läroplanen i Finland i början av 2000-talet. Användandet av data från olika tidsperioder kan medföra problem eftersom principer för forskning kan ändras från en tidpunkt till en annan (Jacobsen, 2012, s. 122).

För en litteratursökning skall en fullständig, reproducerbar dokumentation av sökstrategin för åtminstone en databas bifogas. Detta är för att kunna se om arbetet med litteratursökningen följer internationell standard. (SBU:s metodbok, 2020) Sökningen för denna studie gjordes i flera steg: förberedande sökningar, testsökningar och huvudsökning. Urvalsprocessen för denna studie illustreras i figur 6 i form av ett flödesschema.

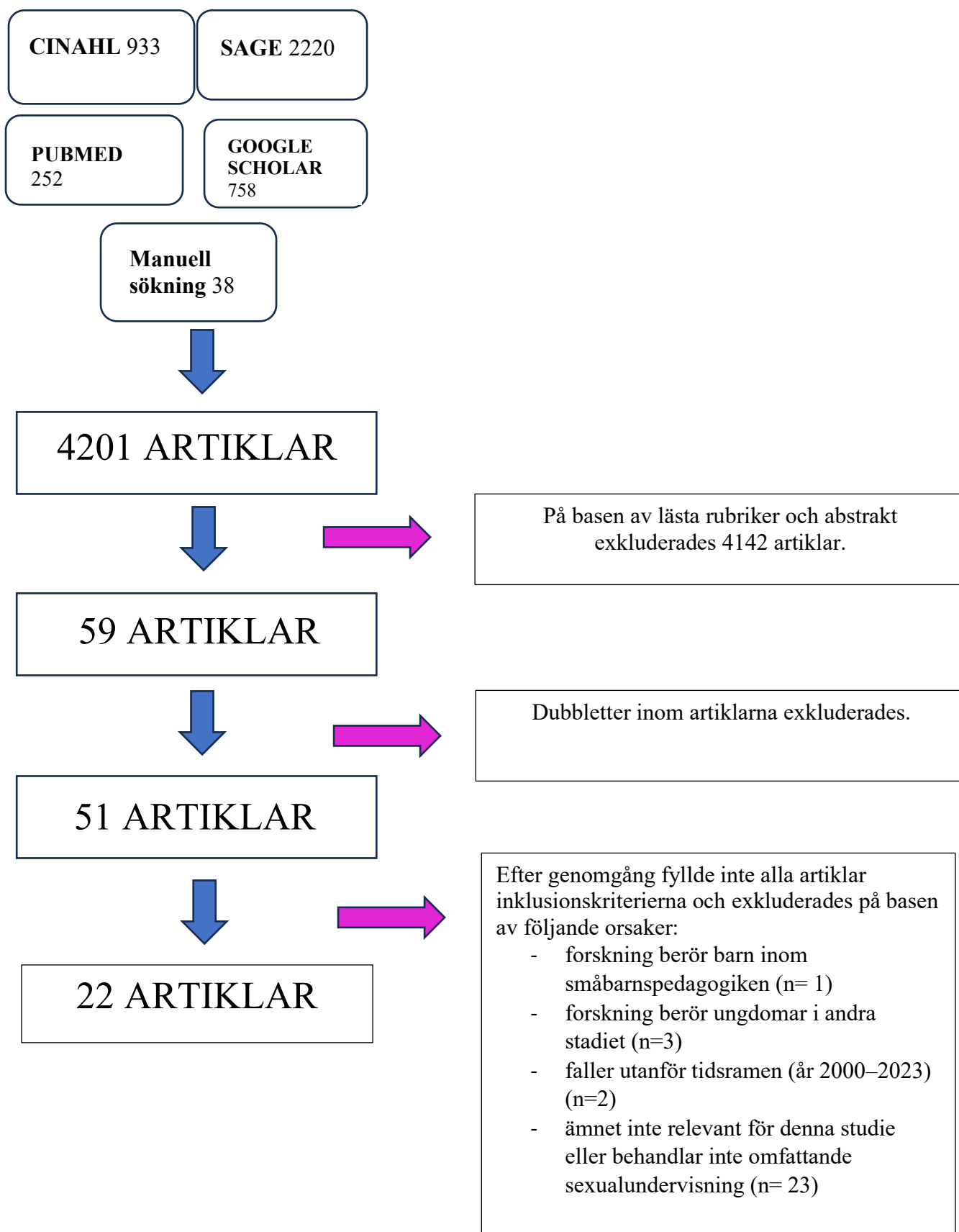

Figur 5. Sökblock som användes vid litteratursökningen

Genom testsökningar kombinerades olika sökord som tillsammans bildade så kallade sökblock. Ett sökblock är alla tänkbara synonymer/fraser som kan användas för att beteckna till exempel ett sjukdomstillstånd, en insats eller en studiedesign. Ett sökblock består både av indexeringsord, hämtade från ordlistan för den specifika databasen (tesaurus), och av fritextord (SBU:s metodbok, 2020; Uppsala universitetsbibliotek, 2023). I denna studie användes sökorden som syns i figur 4 i kombination med den booleska operatorm "AND". Sökblock 1 består av begrepp för sexualundervisning eller sexualfostran, det andra blocket på kontexten det vill säga sökord som innefattar den inkluderade åldersgruppen och omgivningen (skolan) och sökblock 3 består av sökord för miljön, alltså Finland.

För denna studie gjordes en utförlig och bred datasökning. Urvalet av material gjordes genom en utvärdering över datans relevans i jämförelse med denna studies syfte och forskningsfråga samt valda inkluderings- och exkluderingskriterier. Urvalsprocessen innefattade flera steg varav det första var en sökning på nämnda databaser med olika kombinationer av sökord (se figur 4). I den andra delen av urvalsprocessen gjordes ett val på basen av materialets titel vilket resulterade i 59 texter varav 51 var unika. Det tredje steget innefattade genomläsning och noggrann granskning av inklusions- och exklusionskriterierna för materialet och det fjärde steget utmynnade i 22 inkluderade texter eller artiklar. En utmaning med systematiska processer är att strategin för sökning ska vara utförlig samtidigt som mängden träffar måste hållas inom rimliga gränser. Sökningen behöver göras bred för att få med alla relevanta studier, vilket innebär att en stor del av sökresultatet kommer att vara icke-relevant. (Karolinska institutet, 2022)

För bedömning av materialets relevans för studien användes de tidigare identifierade modulerna 1–4 för omfattande sexualundervisning som illustreras i figur 2. Materialet granskades med hjälp av modulerna och man identifierade vilka av dem tas upp i materialet. I bifogad tabell (bilaga 1) syns vilken av modulerna identifierades i materialet.

Figur 6. Urvalsprocess

7.2 Data-analys

En innehållsanalys används för att beskriva fenomenet som undersöks. Med hjälp av den kan man bilda kategorier, begrepp, begreppssystem, koncept, begreppskartor eller modeller som beskriver det undersökta fenomenet. Med ett begreppssystem eller en begreppskarta menas en helhet som beskriver fenomenet man forskar i genom att illustrera hierarkin och möjliga sambandet mellan begreppen. En lyckad innehållsanalys förutsätter att forskaren lyckas avgränsa och förenkla materialet till de begrepp som på ett pålitligt sätt beskriver det undersökta fenomenet. (Kyngäs et al., 2011, s. 139)

Innehållsanalys kan användas för att på ett strukturerat och systematiskt sätt analysera insamlade data, för att på så sätt få en närmare kvantifiering och en framställning av särskilda fenomen (Forsberg&Wengström, 2016, s. 137 – 138) Utmärkande för den kvalitativa innehållsanalysen är att det är en forskningsmetod som bygger på subjektiva tolkningar av innehållet i texter genom en systematisk klassificeringsprocess av att koda och identifiera teman och/eller mönster i forskningsmaterial. (Klingberg&Hallberg, 2021, s. 285)

Innehållsanalysen i denna studie har en induktiv ansats. Innehållsanalys kan göras både deduktivt eller induktivt och valet görs på basen av syftet med undersökningen. Induktiv innehållsanalys framskrider utgående från forskningsmaterialet medan man inom deduktiv innehållsanalys utgående från tidigare kunskap formar en analysram vilken används i syfte att hitta innehållsmässigt passande information i forskningsmaterialet. Analysramen kan vara rymlig varpå man inom ramen formar begrepp som stiger från forskningsmaterialet enligt processen för det induktiva tillvägagångssättet. (Kyngäs et al., 2011, s. 139) I denna studie har man utgått ifrån modulerna för omfattande sexualundervisning i figur 2. Man har identifierat de olika teman i modulerna och hur de syns i de teman som stiger fram i artiklarna. Man har sedan skapat nya kategorier för att beskriva resultatet i studien.

Det finns utmaningar i rapporteringen av resultatet för innehållsanalys. Genom abstrahering ger resultatet av induktiv innehållsanalys olika begrepp eller abstrakt vilkas uppkomst forskaren delvis utförligt kan beskriva men eftersom processen delvis innefattar forskarens egna insikter kan dessa vara utmanande att skriva ut. (Kyngäs et al., 2011, s. 139–140) På grund av forskarens förkunskaper, tidigare erfarenheter etcetera, är det svårt att gå in helt induktivt i en studie och på

samma sätt kan teori komma in med olika kraft och vara olika styrande i den mer deduktiva ansatsen. (Klingberg&Hallberg, 2021, s. 300)

Det är viktigt att klart och tydligt redogöra för de olika stegen i analysprocessen samt även kontexten runt de olika texterna, oavsett om det rör sig om intervjuer eller dokument. Avsaknaden av detta kan leda till mer svårtolkade resultat. (Klingberg&Hallberg, 2021, s. 300)

7.3 Etiska aspekter

I denna studie har man strävat efter att följa Forskningsetiska delegationens (TENK) rekommendationer om god vetenskaplig praxis. Grundprinciperna för god vetenskaplig praxis (eng. research integrity) är enligt de europeiska forskningsetiska anvisningarna tillförlitlighet, ärlighet, uppskattning och ansvarstagande. God vetenskaplig praxis består av tillvägagångssätt som ser till att god vetenskaplig praxis förverkligas under den vetenskapliga processen. (Forskningsetiska delegationen, 2023, s.11).

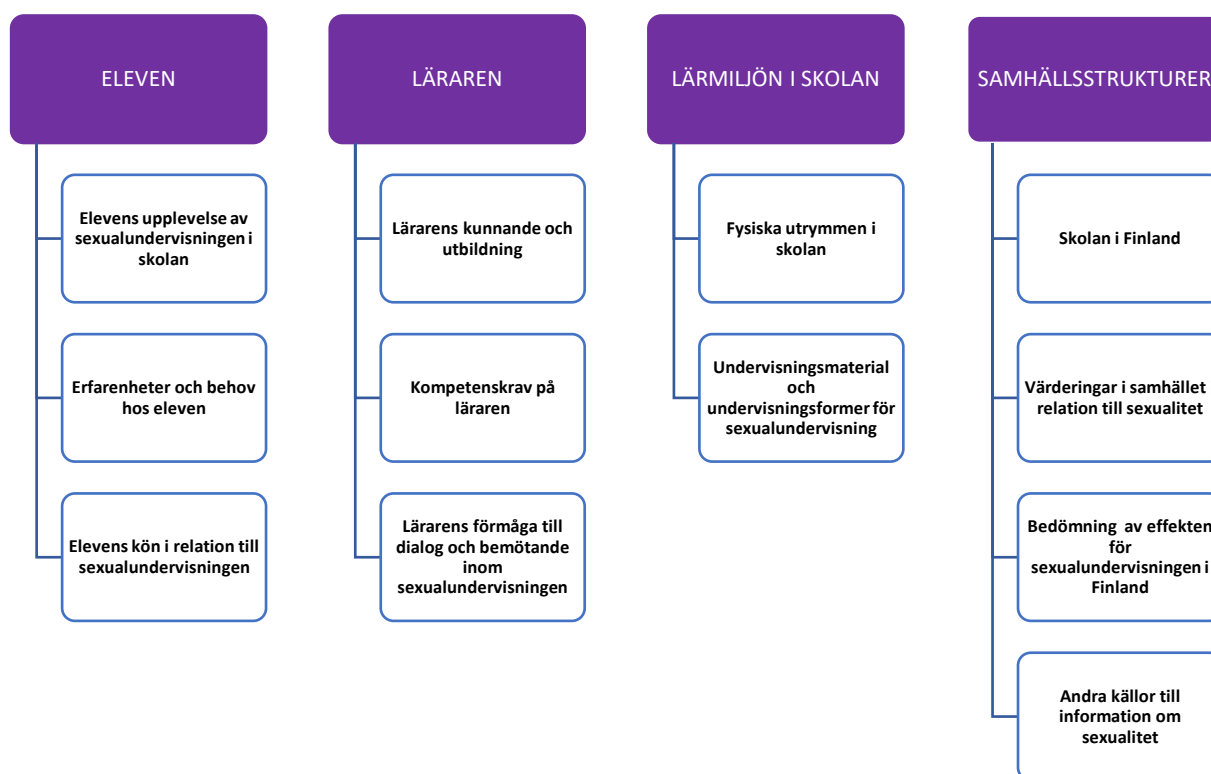
I en litteraturstudie deltar inga informanter men det är viktigt att en pålitlig och tydlig redovisning av bakgrunden till studien alltid finns med. Man bör presentera den data man samlat in på ett så fullständigt och regelrätt sätt som möjligt. Man får inte lämna bort data som har betydelse för slutresultatet, inte heller förfälska data eller resultat. Allt material man använder bör därför även vara tillgängligt för andra för att motbevisa förfälskningar eller fel. Beskrivningen av materialet och metoden måste vara så begriplig och detaljerad att en tämligen insatt läsare kan bedöma den vetenskapliga kvaliteten eller tyngden av resultaten. (Vetenskapsrådet, 2017, s. 52–53; Jacobsen 2012 s. 37)

Studien har planerats, genomförts och rapporterats och insamlade data har lagrats på det sätt som kraven på vetenskapliga fakta förutsätter. (Forskningsetiska delegationen, 2023, s. 13)

8. Resultat

Resultatet utmynnade i fyra överkategorier och 12 underkategorier. Kategorierna uppstod genom att se på de olika faktorerna som är involverade i processen i utförandet av omfattande sexualundervisning; **mottagaren**, det vill säga *eleven, barnet eller den unga* (används i texten synonymt), **läraren**, det vill säga *den vuxna i skolan* som ger sexualundervisning, *läraren eller skolhälsovårdaren* (används i texten synonymt), **lärmiljön**, det vill säga *skolan som omgivning och de konkreta läromedel* som används i undervisningen samt **samhällsstrukturerna omkring** med vilket menas till exempel *skolsystemet, samhälleliga normer och värderingar samt familjens påverkan*.

Dessa står i ständig relation till varandra och påverkar det sätt som sexualundervisningen i skolan lärs ut och mottags.

Figur 7. Överkategorierna och underkategorierna

8.1 Eleven

Tidigare erfarenheter och existerande behov hos eleven påverkar hur den sexualundervisning man tar del av uppfattas. Barn och unga ställer sig kritisk till den nuvarande sexualundervisningen och ser brister i den. Normer gällande kön och sexuell läggning påverkar sexualundervisningen.

Högklassig sexualundervisning är viktigt för att barn och unga skall må bra, ha bra kamratförhållanden och hålla sig säkra och friska (Lehtonen et al, 2023, s. 1).

8.1.1 Elevens upplevelse av sexualundervisningen i skolan

Man kan se att barn och unga är missnöjda med den sexualundervisning de får och kritiserar undervisningen för att vara för snäv, för lite och att den kommer för sent. (Honkasalo, 2014, s. 4) Pojkar kritiserar sexualundervisningen för att den kommer för sent, är tråkig och repetitiv och inte tillräckligt detaljerad. Pojkar upplever att sexualundervisningen averotiserar sex och framställer unga som om de inte var berättigade till sin sexualitet. (Kontula et al, 2012, s. 10) Pojkar är dock nöjda med mängden, kvaliteten och undervisningsmedlen för sexualundervisning. (Kontula et al, 2012, s. 95)

Barn och unga kritiserar sexualundervisningen i skolan för att fokusera för mycket på anatomi och sexuellt överförbara infektioner. (Honkasalo, 2018, s.11) Sexualundervisningen fokus på heterosexuellt samlag kan i värsta fall leda till att vissa elever inleder sexuella relationer tidigare än vad de skulle velat, då inga alternativa former av sex presenterats. (Honkasalo, 2018, s. 19) Sexualundervisningen upplevs betona risker samtidigt som glädjen och njutningen som är kopplad till sexualitet, helt saknas. (Liinamo, 2005, s.43; Honkasalo, 2014, s.8–9) Unga skulle önska mer information om njutning, lust, samlag och olika problem relaterade till sex. (Vesanen, 2020, s.4)

Då barn och unga blir utan information vänder dom sig till informella informationskanaler som till exempel porr. (Kuortti&Halonon, 2018, s. 3) Barn och unga säger att dom inhämtar den mest användbara informationen om sexualitet från populärkultur, media och sina jämnåriga. (Honkasalo, 2014, s.8; Lehtonen et al., 2023, s.1–2; Nielsen et al, 2015, s.2) Sociala medier bör alltså beaktas som ett ställe där inläring sker. (Nielsen et al, 2015, s.11) I den allmänna diskussionen samt tidigare forskning anses internet och sociala medier ändå reproducera sexuella representationer som

är skadliga, riskfyllda och farliga för barn och unga. (Honkasalo, 2018, s. 20) Det är omöjligt att veta vilken del av informationen barn och unga fått genom skolans undervisning och hur mycket som tas in via andra källor som media och internet. (Suvivuo&Kontula, 2010, s. 20) Internet och sociala medier erbjuder många icke- normativa barn och unga ett ställe där de kan vara öppna om sin sexuella läggning och sin könsidentitet, vilket inte alltid är möjligt i skolvärlden. (Alanko, 2013, s. 27–28)

I Finland har man sett att ungas kunskap gällande sexualhälsa är kopplad till andra faktorer än endast sexualundervisningen, så som föräldrars utbildningsnivå, den ungas ålder och kön, skolframgång och biologisk mognad och hur relevant sexualundervisningen känns för en själv. Även barn och ungas levnadsförhållanden, gemenskap, kultur samt sociala och ekonomiska faktorer i samhället påverkar sexualhälsan. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 136) Att arbeta mot jämlikhet och minska välfärdsklyftan är att påverka ungas sexualhälsa. (Kuortti&Halonen, 2018, s. 7)

Barn och ungas förmåga att känna sig delaktiga och de facto att de har en bra självförmåga i samband med sexualitet och sex, är ytterst viktigt för att bidra till en allmänt bra sexualhälsa (Vesänen, 2020, s. 3; Honkasalo, 2014, s. 8-9; Alanko, 2013, s. 7-8; Lehtonen et al, 2023, s. 10) Ett av de viktigaste målen med sexualundervisning är att hjälpa den unga hitta sätt att fundera kring vad hen vill eller inte vill i samband med sex och i relationer till andra människor (Vesänen, 2020, s. 1). Sexualundervisning bör stärka färdigheterna för sexuell kommunikation (Vesänen, 2020, s. 1; Suvivuo et al, 2009, s.12). Sexualundervisning kring njutning bör ta hänsyn till alla sorters kroppar, kön och sexuella identiteter eftersom alla har rätten till sexuellt välbefinnande. (Vesänen, 2020, s.6) Barn och ungas asexualitet eller ointresse för relationer eller sex bör respekteras och inte behandlas som en övergående fas utan som den nuvarande verkligheten. (Lehtonen et al, 2023, s.12)

8.1.2 Erfarenheter och behov hos eleven

Sexualundervisningen i skolan upplevs ofta att vara vuxenledd och barn och unga frågas sällan om vad dom vill lära sig om eller hur dom upplever sexualitet. (Honkasalo, 2014, s. 8–9) Att lyssna till och bekräfta barn och ungas egna reflektioner är avgörande inom sexualundervisningen. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 12; Honkasalo, 2014, s.11) Då man inom sexualundervisning beaktar elevernas egna reflektioner, behov och önskemål, stöder man utvecklingen hos dem.

(Kosunen&Ritamo, 2004, s. 188; Bildjuschkin, 2016, s. 24) Barn skall ses som aktivt delaktiga i formandet av kulturen vi lever i och det är på vuxnas ansvar att se till att utrymmet för det finns. (Lehtonen et al, 2023, s.12)

Diskussioner som baserar sig på ungas egna erfarenheter involverar dem i undervisningen och motverkar resonemanget om att sex involverar risker och skada och kan i stället utgå ifrån resiliens, lek och lust. (Nielsen et al, 2015, s. 11) Dialog och diskussion kan sammanlänkas med en större förståelse och medvetenhet hos barn och unga gällande den kunskap och de färdigheter de innehar gällande sexualitet. Det är i diskussionen barn lär sig utvärdera den egna förståelsen, känna igen luckor i sin kunskap och förstå sitt eget agerande. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 190 – 191) För att bistå elevers behov bör sexualundervisning basera sig på att erbjuda verktyg för emotionellt tillfredställande sexuella upplevelser. (Suvivuo&Kontula, 2010, s.19) Sexualundervisningen bör fokusera på det som är relevant för barn och unga i den nuvarande kontexten och inte endast fokusera på framtida behov. (Lehtonen et al, 2023, s. 12)

Behovet för sexualundervisning tar sig olika uttryck. Barn och unga utforskar sin sexualitet på olika sätt i barndomen, till exempel genom att skriva sexuella meddelanden via olika plattformar på sociala medier. En stor del nämner lust och upphetsning som motivation till meddelanden. (Nielsen et al, 2015, s. 8) Barn navigerar ofta mellan vad som anses ”barnsligt” och det som anses ”tonårigt” samtidigt som omgivningen ser dem som oskyldiga barn fria från sexualitet. Förväntningarna på beteendet kan orsaka förvirring hos individen. (Lehtonen et al., 2023, s. 7)

Det är viktigt att beakta diversiteten hos barn och unga då man lär ut sexualundervisning; de kommer från olika bakgrund och familjer samt har olika könstillhörighet och sexualitet och syn på sex och kroppslighet. (Lehtonen et al, 2023, s.7, 11; Kosunen&Ritamo, 2004, s.136; Vesanen, 2020, s. 5) Att beakta barn och ungas perspektiv är viktigt då dagens unga generation är mer mångkulturell än någonsin tidigare. (Honkasalo, 2018, s. 11) Sexualundervisning kan även orsaka ångest, osynlighet och stärka känslan av ensamhet ifall barn och ungas mångfald och verklighet inte blir stärkt. (Ruuhihahti, 2015, s.3) Den livslånga utvecklingen av att forma sin sexualitet börjar i barndomen, fortsätter genom tonåren och blir mer mångfacetterad under livet gång. (Suvivuo&Kontula, 2010, s. 4) Trots detta betonas sexualundervisningen i skolan till unga i högstadieålder och barn i lågstadieåldern blir ensam med sina funderingar kring relationer och sexualitet. (Lehtonen et al., 2023, s.1–2) För att skolans sexualundervisning skall vara tillräckligt

diversifierad och för att respektera barn och ungas erfarenheter, borde undervisningen baseras på barn och ungas egen kunskap och förståelse om sexualitet. (Honkasalo, 2018, s. 11)

8.1.3 Elevens kön i relation till sexualundervisningen

Inom den nordiska kontexten finns det olika moraliska standarder för flickor och pojkar som påverkar sexualundervisningen och förväntningarna på sexualiteten. Enligt dessa standarder skall flickor vara attraktiva men inte erfarna och pojkar skall vara maskulina. För pojkar definieras sexualitet genom aktivt beteende och hos flickor passivitet eller genom moderskap och barnafödande. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 151; Honkasalo, 2014, s. 3; Vesanen, 2020, s. 3) Flickor ses även som offer utan egen vilja. (Nielsen et al, 2015, s. 9) Den passiva rollen stärks av sexualundervisningen. (Suvivuo&Kontula, 2010, s. 17) Cis- och heteronormativitet i omgivningen så som skolans fysiska utrymmen och praxis, samt kulturella förväntningar och antaganden gör det svårt för flickor och pojkar att vara likställda. (Puutio et al., 2023, s. 8) De existerande normerna förmedlar en idealbild av flickors varande och genom det övervakar deras sexualitet. (Honkasalo, 2014, s. 3)

Samtidigt luckrar flickor själv upp traditionella könsroller genom att ta en mer aktiv roll och vill få sina kunskapsbehov mötta och känna delaktighet i den bild av sexualitet som förmedlas. Flickor absorberar inte passivt sexuella koder, utan processar och tolkar dem aktivt. Tidigare existerade endast det sexuella scriptet om ”den snälla och duktiga flickan” (eng. the good girl) medan det nu dominerande skriptet hos flickor själv handlar om lust och njutning. (Suvivuo&Kontula, 2010, s. 5)

Pojkar kan känna ångest över att det förväntas att de har mycket kunskap om sex och sexualitet och vara initiativtagande och erfarna gällande sex. Pojkar känner ofta att de inte kan visa sin okunskap utan försöker ta reda på information som dom förväntas ha till exempel genom porr. (Kontula et al., 2012, s. 10) Denna okunskap kan i ett klassrum ta sig uttryck som att man skrattar och skojar eller ”clownar sig” för att gömma sin osäkerhet och rädsla för gruppträck. (Honkasalo, 2018, s. 14) I klassen känner flickor att deras röst inte blir hörd och att deras behov inte blir bemötta. Atmosfären i klassen påverkar också förmågan att våga ställa frågor, då det finns risk att man blir utskrattad, vågar man inte fråga. (Honkasalo, 2018, s.15) Skolans sexualundervisning har en strakare relevans till kunskapsnivån för pojkar än för flickor (Kontula, 2010, s.12). Flickor har generellt allt svårare

att känna igen sin egen sexuella lust (Vesänen, 2020, s. 3). Det är viktigt att den unga känner igen vad hen vill och inte vill i sexuellt syfte. (Vesänen, 2020, s. 3)

Inom sexualundervisningen i Finland är njutning inte kopplat till flickor överhuvudtaget (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 151; Vesänen, 2020, s.5). Att känna igen och kunna tolka sin lust och upphetsning samt kroppens signaler påverkar förmågan till beslutsfattande positivt och därmed stärker självförmågan och självständighet vilket ger säkra och njutningsfulla sexuella upplevelser. (Vesänen, 2020, s.5) Individens sexualitet påverkas av den sexualundervisning man tar del av. (Suvivuo&Kontula, 2010, s. 17)

Mobbning relaterad till icke- normative könsuttryck och sexuell läggning är vanligt förekommande i skolvärlden, speciellt bland transunga där majoriteten ibland eller ofta upplevt osakligt bemötande, mobbning eller diskriminering i skolan. (Alanko, 2013, s. 27; Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 10) En trygg och säker miljö är viktig för kvalitativ sexualundervisning. (Honkasalo, 2015, s. 15) Vuxnas okunskap leder till att HBTQI+ barn och unga döljer sin identitet för att undvika förvirring och besvärliga situationer i skolan. (Laiti et al, 2021, s. 4; Alanko, 2013, s. 27–28) Detta är en bidragande orsak till att HBTQI+- barn och unga endast tar emot information, utan att delta i en dialog. (Laiti et al, 2021, s. 6–7)

De värderingar som förmedlas via sexualundervisningen är betydande för barn och unga eftersom de påverkar hurudan föreställning gällande sexualitet, mänsklighet och den egna förmågan till handling det bildas. En begränsad synvinkel inom sexualundervisning kan påverka valen den unga gör gällande sin sexualitet. (Vesänen, 2020, s.2) Det är viktigt för barn och unga, speciellt olika minoriteter, att se sig representerade i till exempel inlärningsmaterial. (Nummi, 2022, s. 1) Olika funktionsvariationer syns inte överhuvudtaget inom sexualundervisningen i Finland. (Vesänen, 2020, s. 5)

8.2 Läraren

Lärare inom program för omfattande sexualundervisning bör vara speciellt utbildade för uppgiften. (Ketting et al, 2020, s. 13) Sexualundervisning bör vara målinriktad och planmässig. (Ruuhihlahti, 2015, s. 4-5)

8.2.1 Lärarens kunnande och utbildning

Det viktigaste syftet med sexualundervisningen i skolan i Finland anses vara att lära ut ansvarsfullt beteende i sexuella interaktioner. Syftet är inte att förespråka abstinens men nog att reducera hälsorisker och stödja barn och unga i att göra informerade val. Rationalitet i samband med sexualitet värdesätts. (Suviuo&Kontula, 2010, s. 18) Lärare anser den finländska läroplanen inom hälsokunskap som objektiv och neutral samt att läroplanen skall följas noggrant. (Honkasalo, 2014, s. 7) Inom forskning ser man att lärare ser sexualiteten som en resurs och som något positivt och njutning som något det är viktigt att prata om med unga. (Bildjuschkin, 2016, s. 23) Ändå är njutning samband med sexualitet ett av ämnena inom sexualundervisning som lärare rapporterar ha som lägsta lärandemål. (Nielsen et al, 2015, s.2) Lärare ser sexualundervisning som något allmänt viktigt och nödvändigt. (Bildjuschkin, 2016, s. 23)

Sexualitet är en mycket begränsad del av lärarutbildningen. För att utveckla skolans sexualundervisning borde lärare vidareutbildas systematiskt (Kosunen, 2006, s.25; Kuortti&Halonen, 2018, s. 3; Vesanen, 2020, s. 2; Kosunen&Ritamo, 2004, s.188). Lärare har en nyckelroll i att fostra och utbilda nya samhällsmedlemmar (Honkasalo, 2014, s. 3; Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 11–12) och på grund av det borde jämställdhetsarbete vara en prioritet inom lärarutbildningen. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 11–12) I Finland forskas det mycket inom jämställdhet och genusvetenskap men den kompetensen och utnyttjas inte systematiskt. Systematik inom utbildning i kombination med jämställdhetslagstiftning leder ofta till konkreta förändringar. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 11–12)

Det finns ett behov att utveckla jämställdhetsarbetet genom att utmana heteronormen och främja positiv sexualitet inom lärarutbildningen i Finland. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 2; Liinamo, 2005, s.43) En dikotomiserad syn på kön råder inom lärarutbildningen och inom skolor. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 8) Både undervisningsmaterial och metoder bör demokratiseras och göras mer inklusiva för att möta de behov som dagens moderna och alltmer heterogena samhälle kräver. (Honkasalo, 2018, s. 11; Nummi, 2022, s.4) Mer kunskap och förståelse gällande jämställdhet behövs genomgående i hela utbildningssystemet, inklusive lärarutbildningen. Inom utbildning skapar sociala, kulturella och normativa krafter en bild av hurudan varande, hurdana kroppar och hurudan lust är lämplig. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 11)

Inom en nuvarande läroplanens ramar för sexualfostran, är det tydligt att man inte hinner gå inom alla teman relaterade till sexualitet. (Kontula et al., 2012, s.167; Bildjuschkin, 2016, s. 23) Tidsbristen kan påverka kvaliteten av sexualundervisningen. (Bildjuschkin, 2016, s. 23) Lärarens individuella kunskaper och motivation, samt val av undervisningsmaterial påverkar sexualundervisningen. (Honkasalo, 2018, s. 10; Kuortti&Halonen, 2018, s. 3) I vissa fall kan man se att vuxna i skolan medvetet censurerar ämnen som de anser vara skadliga för barn och unga. (Bildjuschkin, 2016, s. 24) Sexualundervisningen är vuxenledd och planeras uppifrån ner. Barn och ungas perspektiv, värderingar och önskemål saknas från utbildningsprocessen och innehållet. (Honkasalo, 2018, s. 11)

8.2.2 Kompetenskrav på läraren

Vuxna i skolan, speciellt lärare, har en avgörande roll i sexualundervisningen (Kosunen&Ritamo, 2004, s.148; Kontula et al, 2012, s. 54; Kontula, 2010, s.12). Skolhälsovårdare är centrala professionella för att främja och uppehålla den fysiska och psykiska hälsan hos elever (Laiti et al, 2021, s. 1; Kontula et al, 2012, s. 54). Lärare har en nyckelroll i att fostra och utbilda elever. (Honkasalo, 2014, s. 3; Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 11–12) Vuxna i skolan befinner sig även i nyckelposition för att skapa trygga, inkluderande och jämställda utrymmen för alla barn och unga i skolan. (Lehtonen et al, 2023, s. 10–11; Laiti et al, 2021, s. 9)

Lärare känner sig dåligt utrustade i att undervisa i sexualfostran (Lehtonen et al. 2023, s.2) samtidigt som det även finns motsatta åsikter (Bildjuschkin, 2016, s.15). De som anser sig vara dåligt utrustade menar att innehållet och resurserna i läroplanen är otillräckliga och inte möter behoven hos barn. De dominerande elementen är för didaktiska, inte tillräckligt engagerande, fokuserade på risker, heteronormativa och nedlåtande. (Lehtonen et al. 2023, s.2) En lärare arbetar alltid med sin personlighet och väljer metoder som lämpar sig för hen. Goda resultat kan alltså nås på flera olika sätt. (Kosunen&Ritamo, 2004, s.148; Kontula et al, 2012, s. 54; Honkasalo, 2018, s. 10) Det betyder även att eventuella stereotyper i undervisningsmaterialet inte nödvändigtvis automatiskt framkommer i undervisningen. (Honkasalo, 2018, s. 11) Många lärare önskar fortgående, vidareutbildning gällande planeringen, utförandet och innehållet i sexualundervisning. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 195) Mer information om ämnen som olika kulturer och religioner i

relation till sexualundervisning önskas, samt information om barn och ungas användning av sociala medier. (Bildjuschkin, 2016, s.15)

Kraven på lärarens kompetens för att lära ut sexualundervisning är höga och ibland ansträngande för läraren. (Kontula et al, 2012, s.171) Det är utmanande för läraren att lära ut en stor mängd sensitiva ämnen inom den korta tid som finns allokerad för sexualundervisningen. Kvaliteten på undervisningen är sammanflätad med lärarens personlighetsdrag och färdigheter för interaktion. (Honkasalo, 2018, s. 10)

Läraren skall ha förmåga att beakta mångfald bland eleverna så att alla får sin identitet bekräftad och synliggjord, samtidigt som man beaktar de eventuella negativa eller ångestfyllda känslor som undervisningen kan orsaka på grund av åhörarens tidigare erfarenheter. (Ruuhilahti, 2015, s. 4) Då sexualfostraren kan bedöma ett barns självförmåga kan man personifiera sexualfostran att möta det specifika behov som individen har. (Suvivuo et al, 2009, s. 12) Genom att stärka självförmågan kan man öka barn och ungas förmåga att stå emot gruppträck och tryck från en partner och på så sätt öka säkerhet. (Suvivuo et al. 2009 s.12) Läraren behöver bred kunskap om sexualitetens olika delområden, sexualitetens historia, lagar och de etiska värderingar som styr sexualundervisningen. Det är viktigt att läraren ser skillnaden mellan allmänt accepterade fakta och sina egna moraliska värderingar för att inte föra över sina personliga värderingar till eleverna. (Ruuhilahti, 2015, s. 9)

En sexualfostrarens inre ramverk (eng. theory-in-use, fin. käyttöteoria) är det personliga tankesätt som styr det sätt hen betar sig, arbetar och fungerar på. Det personliga ramverket formas av egna värderingar, attityder och kunskap. (Bildjuschkin, 2016, s. 4) Inom sexualfostran är detta ramverk relevant vilket betyder att det bör granskas med jämna mellanrum (Vesänen, 2020, s. 2).

8.2.3 Lärarens förmåga till dialog och bemötande inom sexualundervisningen

Barn och unga beskriver skolhälsovårdarens beredskap att tala om sexuell- och könsdiversitet som låg och det inträffade sällan. Luckor i kunskapen leder till att ämnen inte diskuteras och teman som

säkert sex med en partner av samma kön eller könsdiversitet över lag är obefintliga. (Laiti et al, 2021, s. 7) Många skolhälsovårdare önskar vidareutbildning inom sexualfostran.

(Kosunen&Ritamo, 2004, s. 195) Skolhälsovårdare föredras som informationskälla över lärare i vissa fall på grund av sin roll som professionell inom vård. (Kontula et al, 2012, s. 54)

En stor del av HBTQI+- barn och unga rapporterar att de inte kunde tala om förtroliga saker med sin lärare. Barn och unga har svårt att veta om läraren accepterar dem eller kommer att avvisa dem. Många hade också upplevt att lärarna inte förmått hjälpa dem när de råkat ut för mobbning eller trakasserier. (Alanko, 2013, s. 26–27) Många vuxna saknar kunskap i hur de i sin yrkesroll skall stöda HBTQI+- barn och unga eller bidra till ett tryggare klimat. (Alanko, 2013, s. 11) Samtidigt ser man att HBTQI+- barn och unga värdesätter vuxna i skolan som källor till information och stöd gällande sexuell läggning, könsidentitet och sexualhälsa. (Laiti et al, 2021, s. 2) En bra relation till dessa vuxna är en avgörande faktor för sexualhälsan. (Kosunen&Ritamo. 2004, s. 137) Sensitivt och fördomsfritt bemötande värdesätts högre än kunskap gällande HBTQI+- frågor av barn och unga. (Laiti et al, 2021, s. 7) Andra egenskaper som värdesätts hos sexualfostraren är trovärdighet och genuinitet, samt expertis inom ämnet. Även öppenhet och att kunna ta kontakt med elever nämns, så som även inklusivitet. (Kontula et al, 2012, s. 54, 92)

Sexualundervisning är en dialog mellan elever och lärare. (Honkasalo, 2018, s.19) Lärare känner att det är svårt att balansera mängden information man delger i sexualundervisningen då elevernas tidigare kunskapsnivå varierar. (Kontula et al., 2012, s.167; Bildjuschkin, 2016, s. 24) Forskning visar att sexualundervisning ofta upplevs som pinsamt och att det är kopplat till förtroendet mellan den vuxna och eleven. Lärare försöker ibland lindra känslan av att vara besvärad genom användningen av humor. Humor används även för att göra sexualfostran mer lättillgänglig för eleverna. Detta kan av eleverna tolkas som att man gör narr av själva ämnet vilket sänder budskapet att sexualundervisning inte behöver tas på allvar. (Honkasalo, 2018, s. 14) Barn och unga beskriver även sexualundervisning som ett ämne läraren snabbt vill gå igenom. (Honkasalo, 2018, s. 10)

8.3 Lärmiljön i skolan

Lärmiljö definieras som lokaler och platser där lärandet främjas och som är sunda, trygga och tillgängliga. På samma sätt används begreppet lärmiljö om gemenskaper, praxis och redskap samt material med hjälp av vilka och genom vilka lärande och växelverkan sker och genomförs. (Utbildningsstyrelsen, 2023)

8.3.1 Fysiska utrymmen i skolan

Skolan har potential att vara ett avgörande viktigt utrymme där barn och ungas aktiva aktörskap och identitet respekteras. (Honkasalo, 2014, s. 10–11; Alanko, 2013, s.21; Puutio et al., 2023, s.14) Genom binära utrymmen så som toaletter och omklädningsrum, stärker skolan könsdikotomin, samt antagandet om att barn och unga vill delta i könsbestämda gruppaktiviteter eller ämnen i skolan. (Puutio et al., 2023, s.4, 8) Cis- och heteronormativa generella praxis inom skolvärlden och i dom fysiska utrymmen i skolan, hindrar barn och unga från att fritt uttrycka olika könsidentitet och sexualitet. (Lehtonen et al. 2023, s.2; Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 4; Kosunen&Ritamo, 2004, s. 151) Då heterosexualitet anses vara det ”naturliga”, blir det normen och andra sexuella läggningar blir avvikande. (Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 8; Lehtonen et al, 2023, s. 2) Forskning visar att attityderna i skolan inverkar på hur ärlig man var om sig själv, sin sexuella läggning och sin könsidentitet eller sitt könsuttryck. Erfarenheter av mobbning, diskriminering eller annat negativt bemötande kan leda till att man inte går till skolan. (Alanko, 2013, s. 25–27)

Skolan är den omgivning där barn och unga tillbringar största delen av sin tid, och skolans betydelse som attityd- och normskapare är stor (Alanko, 2013, s. 25-26; Ruuhilahti, 2015, s.3). I tidigare forskning har man visat att barn och unga som är HBTIQ löper större risk att utsättas för negativt bemötande av både andra elever och lärare så att de mobbas verbalt, utesluts från gruppen eller stämplas. (Alanko, 2013, s. 25-26).

8.3.2 Undervisningsmaterial och undervisningsformer för sexualundervisning

Mängden sexualundervisning i skolan är relativt liten. (Honkasalo, 2018, s. 10; Bildjuschkin, 2016, s. 8) Sexualundervisning tas upp 1-3 timmar som en del av ämnet hälsokunskap i högstadiet. (Bildjuschkin, 2016, s. 4)

Textböcker som används i skolan har en stark roll både i samhället och barn och ungas liv, eftersom de reflekterar samhället och dess maktpositioner samt etniska hierarkier. Dessa hierarkier i sin tur etablerar det som anses vara normalt och begrepp som speglar ”sunt förnuft” och det som anses vara objektiv kunskap. (Honkasalo, 2018, s. 3) Textböcker skrivs av vuxna för elever med hänsyn till läroplanen. (Honkasalo, 2014, s.7) Forskning visar att textböcker bidrar till den normativa synen på kön och sexualitet, samt även på en specifik syn på hur det är att bli vuxen. Kulturella, sociala eller psykologiska dimensioner i relation till sexualitet diskuteras knappt alls. (Honkasalo, 2018, s. 3) Familjer och föräldraskap beskrivs på ett normativt sätt. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 158)

Man kan se att kulturell mångfald tas upp sparsamt och ytligt i textböcker som används i finländska skolor. Finskheter och ”finsk sexualitet” presenteras som något som är välutvecklat, avancerat och liberalt. När man i textböcker vill markera mindre progressiva eller negativa relationer till sexualitet, görs det ofta genom att hänvisa till ”den andra”, det vill säga andra kulturer, speciellt muslimska kulturer. Bilder i vissa textböcker stärker stereotypierna. (Honkasalo, 2018, s. 10–11) Problem inom det finska samhället, till exempel våld mot kvinnor, tas inte upp. (Honkasalo, 2014, s.10) Att endast analysera innehållet i textböcker ger inte en fullständig bild av sexualundervisningen eftersom det inte berättar hur materialet diskuteras eller ifrågasätts i ett klassrum. (Honkasalo, 2014, s.11; Kosunen&Ritamo, 2004, s. 160) Sexuella minoriteter och sexuell diversitet tas upp i större mängd än tidigare men behandlas i separata kapitel och separata exempel. (Honkasalo, 2014, s.10) Heteronormativitet kommer inte fram endast i texten utan även i bilder. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 158) Teman som man sett att särskilt saknas i sexualundervisningen i skolan är diversitet, personligt välmående, maktförhållanden och jämställdhet. (Lehtonen et al., 2023, s. 4)

Analyser av undervisningsmaterial i videoförmat visar att de exemplifierar en binär syn på kön och heteronormativitet och betonar polaritet mellan dem. Undervisningsmaterialet som är gjort för att

uppmärksamma sexuella trakasserier betonar kvinnor som offer och män som förövare. Trots att sexuella- och könsminoriteter upplever mycket trakasserier och hatretorik, är de osynliga i det analyserade materialet. Undervisningsmaterialet visar inte variation i kroppars utseende eller etniskt ursprung. (Nummi, 2022, s. 3)

Sexualundervisningen i skolan närmar sig ämnet genom ett biologiskt perspektiv med fokus på pubertet, kroppens utveckling och reproduktion genom cisnormativitet och könsbinärt tänkande samt antagandet om heterosexualitet. (Lehtonen et al, 2023, s. 2; Kosunen&Ritamo, 2004, s. 151; Liinamo, 2005, s. 43) Skolans sexualundervisning ser barn och unga som passiva varelser till vilka förändringar (pubertet) sker ofrånkomligen. Man uppmuntrar elever till att vänta och acceptera förändringarna och när de är över är man redo för sex. (Kontula et al, 2012, s. 52)

Ett syfte med skolans sexualundervisning är att minska oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner, alltså lära ut säkra metoder för att skydda sig när man har sex. (Kontula et al, 2012, s. 45; Liinamo, 2005, s. 43) Ofta är kondom den enda metoden som tas upp vilket stärker samlags- och heteronormen. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 153) Forskning visar att genom att fokusera på positiva känslor, stärka förtroendet på den egna förmågan och stärka förmågan att hantera känslor över lag, minskar riskfyllt beteende hos barn och unga i samband med sex och höjer användningen av preventivmedel. (Ruuhilahti, 2015, s. 5–6; Nummi, 2022, s.4)

Textböcker innehåller många bilder i tvärsnittss vy av de reproduktiva organen och deras olika delar. Klitoris får ofta endast lite uppmärksamhet och på sätt stärker man på normen om att kvinnans sexualitet endast är kopplad till att föda barn och inte lust och njutning. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 151; Vesanen, 2020, s. 2) Sex beskrivs ofta genom den biologiska reproduktionen, det vill säga som heterosexuellt, penetrativt samlag. Då lämnar man bort alla former av sex som inte strävar till reproduktion. Masturbation tas inte heller upp i undervisningen. (Kosunen&Ritamo, 2004, s. 152 – 153; Ruuhilahti, 2015, s.3) Lust och njutning är inte en kärnfråga inom sexualundervisning. (Nielsen et al, 2015, s.2; Vesanen, 2020, s. 4–5) Undervisningsmaterial för att bättre kunna diskutera masturbation, orgasm och porr bör utvecklas. (Nummi, 2022, s.4)

Unga önskar att sexualundervisningen skall vara funktionell, konkret och uppmuntra till självständig informationssökning. (Kuortti&Halonen, 2018, s. 6) Speciellt pojkar föredrar visuella informationskällor i sexualundervisningen. Även diskussioner med utomstående experter nämns. Pojkar föredrar passiva inlärningssätt, det vill säga att lyssna och ta del av information utan att själv

involveras. (Kontula et al, 2012, s. 88, 169) Rollspel eller dramapedagogik kan vara användbara verktyg för att öva och utveckla sociala färdigheter, självkänedom och känslöförmågan. Det kan även användas för att öva på att diskutera teman som berör sex, till exempel samtycke eller säkert sex. Funktionella undervisningsformer där barn och unga är tvungna att utvärdera sina värderingar, önskemål och beteende förbättrar sexualundervisningen. (Suvivuo et al., 2009, s.12; Ruuhilahti, 2015, s. 5–6) Möjligheten att ställa anonyma frågor och få svar på dem anses vara en bra metod. (Kontula et al, 2012, s.169)

Innehållet i sexualundervisningen och metoderna som används, regleras ofta av bilden den vuxna har av eleven – är eleven en passiv person i behov av beskydd eller en aktivt begränsande deltagare med egna tankar, värderingar och åsikter. (Ruuhilahti, 2015, s. 5)

8.4 Samhällsstrukturer

Strukturerna utgörs av olika faktorer som påverkar sexualundervisningen utan att nödvändigtvis direkt ha med den konkreta undervisningen att göra.

8.4.1 Skolan i Finland

Det finska samhället och den finländska skolan är ut ett europeiskt perspektiv liberala och jämställda (Kontula&Suvivuo, 2010, s.5; Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 10) Sexualitet har traditionellt varit ett dolt ämne men detta håller långsamt på att förändras och sexualitet som helhet är bland annat inskrivet i den nyaste versionen av nationella läroplanen i Finland. Läroplanen kräver att undervisningen främjar jämlikhet. (Lehtonen et al, 2023, s. 1) Enligt läroplanen har alla rätt att få kunskap om diversitet. Könsskillnader skall inte betonas eller reproduceras. All form av diskriminering är förbjuden och skolor är skyldiga att skapa jämställdhetsplaner. (Lehtonen et al, 2023, s. 1; Brunila&Kallioniemi, 2018, s. 10) I internationell jämförelse erbjuder den finländska grundskolan omfattande sexualundervisning, eftersom undervisningen är obligatorisk, systematisk, integrerad i olika ämnen och inskriven i läroplanen. (Suvivuo& Kontula, 2010, s. 6) I Europa anses den finländska sexualundervisningen vara avancerad. (Kontula, 2010, s. 12)

Skolans sexualundervisning har en betydande roll i barn och ungas liv eftersom det finns bevis på att ingen annan form av sexualfostran än sexualundervisningen i skolan, har en koppling till sexuellt välbefinnande hos barn och unga. (Ruuhilahti, 2015, s. 9) Skolans sexualundervisning är även en positiv korrelation till användningen av preventivmedel i jämförelse med informell information via vänner eller andra källor. (Liinamo, 2005, s.43)

8.4.2 Värderingar i samhället i relation till sexualitet

Inom sexualundervisningen i Finland betonas ofta att sexualitet är varje människas unika och privata sak samtidigt som sexualfostran i sig producerar en kollektiv norm om det man bör lära sig och behärska samt hurudan sexualitet som skall eftersträvas. (Kontula et al, 2012, s. 166)

Värderingarna som den finländska sexualundervisningen bygger på att uppehålla hälsa och bekämpa negativa konsekvenser av sjukdom och oönskade graviditeter. I Finland finns ingen stark religiös eller politisk influens på undervisningen och man ser till exempel ingen uppmuntran till abstinens innan äktenskap. Samtidigt finns en stark diskurs om ett ”rätt” sätt att leva på som innefattar timingen av sex, äktenskap, reproduktion i relation till utbildning och ekonomisk självförsörjning. (Honkasalo, 2014, s. 9–10) Sexualundervisningen är rotad i en traditionell syn på barndom vilken bygger på en vuxenbaserad, vit, eurocentrisk och medelklassig syn på den. Dessa värderingar och synsätt påverkar hur sexualitet tas upp och förstås. (Lehtonen et al., 2023, s. 3) Sexualitet i sig är något samhälleligt och offentligt. Trots att delar av sexualiteten tillhör det privata, är partnerskap och familjeliv mycket offentliga och samhälleliga fenomen. Det är fortfarande reglerat vem som kan bilda en familj. (Kontula et al, 2012, s. 49)

Ett striktare samhällsklimat gällande abort, preventivmedel samt sexuella- och könsminoriteter kan anas. Det är viktigt att barn och ungas, speciellt minoriteters, rättighet till sexualhälsa försvaras offentligt. (Kuortti&Halonen, 2018, s. 6) Ändringar i den finländska lagstiftningen har under 2000-talet förbättrat HBTIQ+-personers situation och det har blivit lättare att tala om dessa frågor. Samtidigt är debatten i media och i vardagen ofta hård – olika uttryck för mångfald ifrågasätts och väcker fortfarande fördömande attityder. (Alanko, 2013, s11) I Finland diskuteras för närvarande transpersoners rättigheter att få könskorrigering av vård vilket även involverar barn och unga. (Puutio

et al. 2023, s. 4) Sexualundervisningen, och mångfald inom den, är även länkad till större samhällsdebatt gällande den ökande mängden främlingsfientlighet och rasism i hela Norden. (Honkasalo, 2014, s. 4) Samhällets normer och strukturer inverkar på ungas sätt att tänka kring sin egen sexuella läggning och könsidentitet. (Alanko, 2013, s. 11)

Traditionellt stammar sexualundervisningen från en tanke att man bör beskydda barn och unga från sin nyfikenhet och så bevara deras oskyldighet. (Honkasalo, 2014, s. 3; Kontula et al, 2012, s. 167; Ruuhilahti, 2015, s. 1) Barn anses vara ”rena” och oskyldiga och barndomen ses som en utvecklingsfas mot vuxenlivet där sexualitet och känslor kopplade till den väntar. Denna tanke är i konflikt med vetenskapen att sexualitet är en del av en persons identitet och i ständig utveckling genom livet. (Lehtonen et al, 2023, s. 3) Forskning visar att tanken om att barn och unga behöver skyddas för risker i samband med sexualitet berättar mer om vuxnas oro än om barn och ungas verkliga liv och upplevelser. (Nielsen et al., 2015, s. 6) Det som för vuxna kan se ut som försök till grooming eller trakasserier till exempel på nätet, kan de facto vara en form av sexuell lek mellan tonåringar som följer egna normer, regler och mönster. (Nielsen et al, 2015, s.11)

8.4.3 Bedömning av effekten för sexualundervisningen i Finland

Sexualundervisningen i grundskolan har en nyckelposition eftersom den når så gott som helt populationen i landet. (Kosunen, 2006, s. 24) Effekt, verkan och resultat av sexualundervisning mäts genom hur väl negativa utfall i barn och ungas liv är förhindrade; minskade tonårsgraviditeter, sexuellt överförbara infektioner och allmänt riskbeteende i samband med sexualitet. (Kontula et al, 2012, s. 51; Suvivuo& Kontula, 2010, s. 6) Detta riskbeteende har ingen generellt accepterad definition utan är bunden till rådande kultur och normer. I västvärlden tolkas det att betyda handlingar som riskerar den fysiska hälsan, till exempel oskyddat sex med flera olika partners. En tidig sexdebut är starkt kopplad till riskbeteende inom internationell litteratur. (Kosunen, 2006, s. 17)

Grundskolan har starkare fokus på kunskap än på färdigheter. (Bildjuschkin, 2016, s. 21) Inläringen mäts genom prov vilket lägger fokus på att lära sig fakta utantill men inte på att

internalisera eller förstå innehållet eller kunna använda det i praktiken. Ett traditionellt prov är även vuxenstyrt. (Kontula et al, 2012, s.172) Eleven får ett vitsord på basen av sin kunskap men utgående från det kan man inte avgöra hurdana lösningsmodeller i samband med beslutsfattande eleven har. (Bildjuschkin, 2016, s. 21)

Finländska ungas sexualhälsa är god men dom problem som finns är alltmer centraliserade till en liten del av unga. (Kuortti&Halonen, 2018, s. 1) Mängden tonårsgraviditeter och sexuellt överförbara infektioner är bland dom lägsta i Europa. Man anser att sexualundervisningen i grundskolan är viktig för barn och ungas välbefinnande och hälsa. Samtidigt forskas det endast litet i barn och ungas egen upplevelse av undervisningen. (Honkasalo, 2014, s.3; Kosunen&Ritamo, 2004, s.131; Kuortti&Halonen, 2018, s. 1) Forskning kan ha en interventionell funktion; det man forskar i, är relevant och viktigt. (Liinamo, 2005, s. 89) Paradoxalt nog är barn och unga både i centrum och i marginalen för den finländska välfärdsdebatten. Man drar riktlinjer inför framtiden genom att fokusera just på barn och unga samtidigt som barn och ungdomarnas vardagserfarenheter och barn och unga som aktörer ofta hamnar utanför den offentliga debatten. Dessutom omtalas minoriteter ofta som utanförstående grupper som det gäller att förstå sig på, relatera till och inkludera genom särskilda satsningar. (Alanko, 2013, s. 7-8) Forskning visar att barn och ungas syn på sexualitet ändras mer i informell kontext tillsammans med jämlikar än i vuxenledd undervisning. Detta beror på att kontexten med jämlikar utgår ifrån barn och ungas egna upplevelser. (Honkasalo, 2018, s. 22) Forskning gällande omfattande sexualundervisning har gjorts litet i Finland vilket talar om behovet att få mer aktuell gällande olika aspekter av sexualundervisning. (Vesänen, 2020, s.3)

8.4.4 Andra källor till information om sexualitet

En utmaning gällande sexualundervisningen i skolan är att hantera förväntningarna av föräldrar som kommer från olika bakgrund och alla har olika tankar beträffande ämnet och vad som är lämpligt och krävs av sexualundervisningen. (Honkasalo, 2018, s.10) Forskning visar att åtgärder som involverar både individen och familjen, påverkar den sexuella hälsan effektivt. (Kuortti&Halonen, 2018, s. 6) Skolans roll som sexualfostrare är stor eftersom barn och unga generellt sett inte vill inta information gällande sexualitet av sina föräldrar. (Vesänen, 2020, s.2) Barn och unga säger att dom helst intar information om sexualitet från jämlikar eller vänner. Forskning fokuserad på

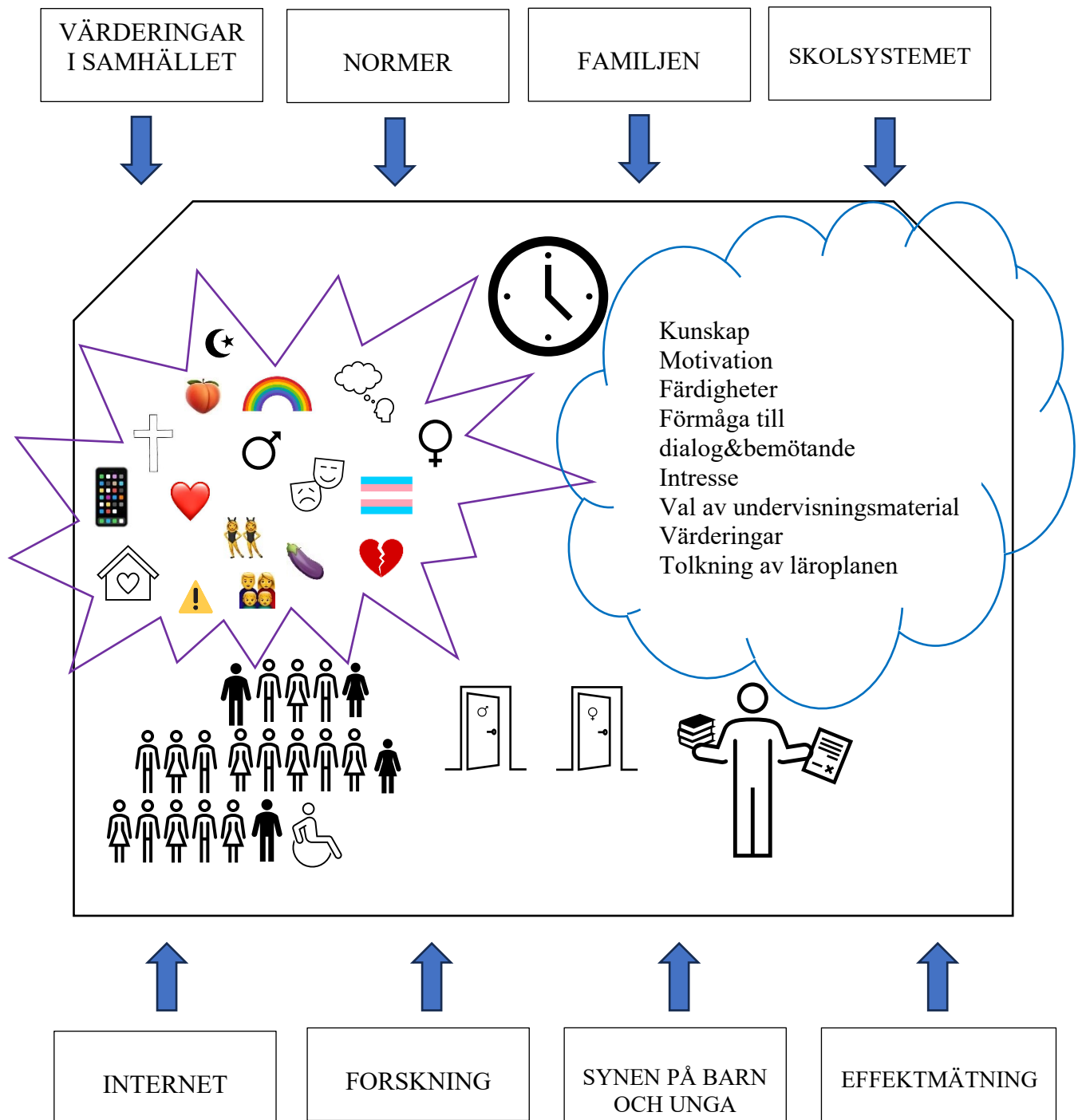
immigrantflickor visar att sexualitet sällan diskuteras i detalj hemma vilket inte har ett samband med kulturell bakgrund eller religion. Flickor rapporterar att det har mera att göra med generationella skillnader än med kultur. (Honkasalo, 2018, s.18) Familjen, vänner, populärkultur och skolan formar tillsammans en arena där sexualitet ses på från olika synvinklar och synpunkter och upptas i enlighet med det. I bästa fall stärker dessa komponenter varandra i stället för att vara motsägelsefulla. (Honkasalo, 2018, s.23) I motsats till vad man kunde tro har en öppen och liberal inställning till sex, en stark korrelation till en låg mängd aborter och sexuellt överförbara infektioner hos unga. (Vesanen, 2020, s.2)

I offentliga diskussioner gällande barn och unga, sexualitet och internet är fokus oftast på negativa aspekter och risker gällande det trots att det finns många positiva sidor. (Nielsen et al., 2015, s. 1–2) Internet är forum där HBTQI+- barn och unga kan vara öppna om sig själva och utforska och uttrycka sexualitet och kön utan att begränsas av rådande normer eller vardagslivet. (Puutio et al., 2023, s. 4) En stor andel upplever att de får stöd. Det finns tydliga positiva aspekter med internet och sociala medier som informationskälla och som diskussionsforum för likasinnade. Unga kan också välja var de rör sig i den virtuella världen, och vilka aspekter och diskussioner de vill ta fram. (Alanko, 2013, s.32; Puutio et al., 2023, s. 5) Internet och sociala medier erbjuder också ett forum där barn och unga kan utforska sin sexualitet och ta del av rollspel eller annan form av lek kopplad till sexualitet. Detta är ett sätt att utforska sina egna gränser och preferenser privat och anonymt. (Nielsen et al., 2015, s. 6) Internet är en viktig arena för information för barn och unga. (Honkasalo, 2018, s. 22) Nätet kan också innebära utsatthet eftersom anonymiteten och okontrollerbarhet möjliggör homofobi, transfobi, trakasserier, mobbning och sexuellt våld. (Alanko, 2013, s.32; Puutio et al., 2023, s. 5)

8.5 Sammanfattning

Bilden nedan illustrerar sammanfattningen av resultatet och den forskning den belyser. Sexualundervisningen i skolan påverkas av faktorer både inom skolan och faktorer utifrån. Rådande normer och värderingar, samt samhällsklimatet påverkar riktlinjerna som formar undervisningen. De enskilda individernas, elevernas och lärarens, egenskaper påverkar hur sexualundervisningen betonas, processas och tas emot. Bedömningen av effekten av sexualundervisningen påverkar vilka

teman som betonas och således också mäts både som resultat av inläring och som indikator för befolkningens sexualhälsa.

Figur 8. Illustration av de hinder som identifierades i resultatet

9. Diskussion

Syftet med undersökningen är att kartlägga i vilken grad omfattande sexualundervisning (eng. comprehensive sexual education) används inom grundskolan i Finland och vilka de möjliga orsakerna är för ifall den uteblir.

I global jämförelse erbjuder grundskolan i Finland omfattande sexualundervisning. Undervisningen är obligatorisk, systematisk, integrerad i olika ämnen och inskriven i läroplanen.

Sexualundervisningen betonas till och är en del av hälsokunskap (i åk 7–9) vilket betyder att läraren inom ämnet fått en del specifik utbildning inom det. Alla dessa aspekter är kännetecknande för ett program för omfattande sexualundervisning (Ketting et al, 2020, s. 12–14). Man kan se att olika program för sexualundervisning runtom i Europa som klassificerats vara omfattande, besitter stora variationer och skillnader i undervisningsmetoder samt teman som tas upp inom undervisningen. Klassificeringen beaktar inte att det kan finnas ett spektrum mellan fullt omfattande sexualundervisning till icke- omfattande sexualundervisning, vilket leder till att jämförelsen av program inte är fullt komparativ. (Ketting et al. 2020, s. 13–14)

Då man granskar resultatet för denna studie kan man se en diskrepans mellan den officiella synen på sexualundervisningen i Finland som anses vara omfattande, och mellan elevers och lärares upplevelse av den. Progressivitet och jämställdhet är varumärken för Finland ute i världen men ändå upplever en betydande del elever att de inte får tillräcklig eller kvalitativ sexualundervisning i skolan och söker information annanstans. Då man granskar styrdokumentet (se figur 4) för sexualundervisningen, förespråkas omfattande sexualundervisning genomgående. Det förefaller vara i den konkreta undervisningen diskrepansen uppstår.

Av innehållet i omfattande sexualundervisning (se figur 2) verkar det som om sexualundervisningen i Finland betonar den tredje modulen ”Praxis och orosmoment i samband med sexuell hälsa” som innefattar anatomi och fysiologi, pubertet och preventiva åtgärder. Av de andra modulerna finns delar med men helheten blir ofullständig. Speciellt modul 2 ”Ungdomars rättigheter, delaktighet och möjlighet till påverkan” är en markerad del av omfattande sexualundervisning som inte verkar förverkligas i Finland. Barn och unga upplever genomgående att deras röst inte blir hörd och ämnen det skulle önska ta del av ignoreras. Barn och unga ses även som passiva mottagare av information

och inte aktiva agenter med en egen sexualitet och expertis inom den. Synen på sexualitet verkar inte heller vara holistisk utan något som börjar existera först efter barndomen.

Normativitet genomsyrar sexualundervisningen och skolan på ett genomgående sätt. Könns- och heteronormen är stark både inom dom fysiska utrymmena, undervisningsmaterialet, samt värderingar och antaganden i dialogen mellan vuxna och elever. Detta stämmer inte överens med att omfattande sexualundervisning speciellt skall ta hänsyn till dom mer utsatta grupperna i samhället så som HBTQI+- personer, barn- och unga med funktionsvariationer, transpersoner och personer med andra former av utmaningar. (UNFPA, 2021). Trots att HBTQI+ - personers ställning i Finland långsamt förbättrats, ser man ännu att olika uttryck för mångfald ifrågasätts och fortfarande väcker fördömande attityder. Läromedel i Finland behöver ses över ur ett normkritiskt perspektiv för att främja mångfald och likabehandling. Skolmiljöns betydelse lyftes även fram i flera olika sammanhang inom det studerade materialet. Genom att se till att det finns till exempel omklädningsrum för personer av alla olika kön vore ett sätt att uppmärksamma existensen av andra kön än den rådande binära synen.

Modul 1 ”Positiv sexualitet och respektfulla relationer” lyfter specifikt lust och njutning som en viktig del av sexualundervisningen samtidigt som det är den del som lärare anser vara minst viktig eller svårast att lära ut i skolan. Samtycke som nämns i modul 1 är relevant i allra högsta grad i och med den nya samtyckeslagen som trädde i kraft i Finland tidigare i år (2023), men samtycke stiger inte som ett specifikt inlärningsmål alls i det studerade materialet. Barn och unga kritiserar att glädje, lust och njutning saknas i undervisningen. Heteronormen påverkar även förväntningarna på sexualiteten hos olika kön.

Den snäva referensramen inom sexualundervisning är en betydande etiskt och hälsorelaterad utmaning. I västvärlden har livmoderhalscancer samt olika former av huvud- och halscancer ökat radikalt, vilket beror på papillomviruset och förändrade sexuella vanor hos människor. Således räcker den nuvarande heteronormativa sexualupplysningen inte till då den inte beaktar olika former av sexuellt umgänge, vilket leder till allvarliga konsekvenser gällande smittan av sexuellt överförbara infektioner. (Vesanen, 2020, s. 4–5)

Genom att ta del av materialhelheten som formar resultatet för denna studie, kan man se att flera av utmaningarna med sexualundervisningen har funnits under hela 2000-talet. Samtidigt som man tagit betydande steg genom att återinföra sexualundervisningen i läroplanen, består vissa utmaningar

fortfarande. Bristen på diversitet och betoningen på risker samt värderingen gällande rationalitet och hälsa i samband med sexualitet, kan ses genomgående i materialet. Mätinstrumentet för att mäta sexualhälsa har inte utvecklats eller ändrats på årtionden trots att både samhället och tiden förändrats. I framtiden vore utvecklingen av ett positivt mätinstrument för att bedöma sexualhälsa viktigt. Detta eftersom sexualiteten inte endast innefattar den fysiska hälsan utan även har psykiska och sociala dimensioner (WHO, 2006a). Synen på flickors och kvinnors sexualitet verkar ha stagnerat då man inom denna studie jämför artiklar från början av 2000-talet till året vi lever nu. Den kvinnliga sexualiteten kopplas inte i sexualundervisningen till lust eller njutning, utan till fysiska funktioner som menstruation och barnafödande. Man kan anta att detta starkt påverkar barn och ungas uppfattning om sexualitet och könsroller.

De facto att sexualundervisningen finns inskriven i läroplanen inom ett specifikt ämne kan anses både positivt och negativt. Det säkerställer att sexualitet uppkommer som en del i samband med omgivningslära, biologi och hälsokunskap men kan samtidigt exkludera att ämnet tas upp i samband med andra ämnen. Man kan även diskutera ifall sexualundervisning överhuvudtaget borde vara ett ämne i skolan som bedöms genom prov eller test? Det kan hända att genom att uppmuntra elever till att lära sig specifika saker utantill, kan de sakerna få ett större värde än elevens egna tankar, värderingar eller reflektioner. Forskning visar att det är i diskussion och dialog en större förståelse och medvetenhet hos barn och unga uppstår, och kunskap och färdigheter gällande sexualitet utvecklas.

Man kan identifiera flera hinder för att omfattande sexualundervisning inte förverkligas fullt ut i den finländska grundskolan. På basen av resultatet för denna studie planeras, utvärderas eller utvecklas inte sexualundervisningen i grundskolan systematiskt. För att minska diskrepansen mellan elevernas upplevelse och den allmänna synen på sexualundervisningen, borde detta åtgärdas. Världen har förändrats mycket under de senaste årtiondena genom bland annat migration av människor med varierande kulturella och religiösa bakgrunder, samt utvecklingen av internet, smarttelefoner och nya former av media. Både förändrade sexuella beteenden och förändrade attityder kring sexualitet hos unga, ligger som grund för det ökade behovet av kunskap, för att unga skall kunna hantera sin sexualitet på ett tillfredsställande och säkert sätt (WHO&BZga, 2010).

Denna studie visar att undervisningen är vuxenledd utan att beakta de aktuella behoven hos eleverna. För att utveckla skolans sexualundervisning borde lärare vidareutbildas systematiskt, något även lärare själv önskar. Avsaknaden av riktlinjer för sexualundervisningen i läroplanen

framkommer i materialet. Läroplanen ger vissa ramar men lämnar även delar upp till tolkning (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 140, 273, 473).

Diversiteten och skillnader i kunskapsnivå hos elever kan vara ett hinder för att kunna behandla ämnen på bredden. Lärare kan censurera vissa teman eller undvika dem helt för att skydda eleverna. Ifall sexualundervisningen vore inkrementell och åldersanpassad kunde man minska detta fenomen då alla elever tog del av sexualundervisning genom hela skoltiden. På så sätt kunde man säkerställa att kunskapsnivån vore ungefär den samma för alla. Detta förespråkas även i definitionen för vad omfattande sexualundervisning är (UNFPA, 2021). Enskilda lärare har, både på gott och ont, mycket makt i att forma innehållet i undervisningen. Lärarens eget kunnande, motivationen, intresset samt val av undervisningsmaterial formar innehållet i sexualundervisningen. Detta betyder att sexualundervisningen inte blir jämlik eftersom innehållet kan variera på basen av lärarens inre ramverk. Via studien stiger det fram att internet och sociala mediers roll i barn och ungas kunskap inom temat sexualitet är stor, samtidigt som det inte just alls beaktas inom sexualundervisningen.

Sexualundervisningen får just nu relativt litet tid av den undervisningshelhet den tillhör vilket leder till att lärare känner sig tvungna att välja vilka teman som prioriteras. Då mätaren för effekten av sexualundervisningen är mängden oönskade graviditeter och mängden sexuellt överförbara infektioner, blir det så att förhindrandet av dessa prioriteras i undervisningen. Samtidigt upplever lärare att sexualundervisningen är ett viktigt och betydelsefullt ämne.

9.1 Metoddiskussion

Denna studie utfördes med metoden scoping review. Användningen av litteraturundersökning kan leda till att relevanta artiklar för att utreda denna studies syfte uteblivit på grund av valet för inkluderings- och exkluderingskriterier samt sökord. Gällande valet av scoping review bör man även beakta att metoden grundar sig på en form av andrahandsinformation eftersom studien baserar sig på andras resultat och tolkning av en företeelse. Väsentliga forskningar kan även ha uteblivit på grund av avgränsningar som man valt att göra.

Det gjordes flera testsökningar i olika omgångar inför utförandet av denna studie. Det konstaterades att valet av sökord behövde behållas relativt brett samt även tidsperspektivet, för att nå relevant

information. Mängden material som behövde gås igenom var stor inom utförandet av denna studie. Ingen specifik kvalitetsgranskning gjordes på materialet utan i stället speglades det mot det som identifierats som kärnan för omfattande sexualundervisning för att säkerställa materialets relevans för denna studie. Genom att behålla en bredd i sökningen hittades enligt skribenten material av tillräcklig relevans. Samtidigt är den breda sökningen mycket tidskrävande. En brist i denna process kan anses vara att den genomförts ensam vilket betyder att endast skribentens bedömning av relevans i materialet gjorts. I studien har man även sett på Finland som helhet utan att beakta regionala eller lokalkulturella skillnader som eventuellt kunde påverka resultatet.

Materialet för studien sträcker sig från år 2003 till 2023. 64 % av materialet är inte äldre än tio år och man kan därför anta att mängden aktuell forskning ökat något under 2000-talets gång. Hälften av texterna, det vill säga 11 stycken är skrivna år 2017 eller senare. De texter som inkluderades i studien kan anses representera en täckande beskrivning av forskningen inom temat som undersöks. Det uppfattades att materialet stödde varandras resultat och ingen text uppfattades innehålla något avgörande avvikande resultat.

Materialet analyserades med en modell kvalitativ innehållsanalys. Denna process var strukturerad, materialet analyserades induktivt och tolkades därefter vilket kan anses stärka trovärdigheten. Trovärdigheten i en kvalitativ undersökning kan i vissa fall vara svår att bevisa. På grund av det är det viktigt att processen är strukturerad och utförligt beskriven. Analysen av det kvalitativa materialet gjordes systematiskt och lästes igenom upprepade gånger. På grund av forskarens förkunskaper, tidigare erfarenheter etcetera, är det svårt att gå in helt induktivt i en studie och på samma sätt kan teori komma in med olika kraft och vara olika styrande i den mer deduktiva ansatsen (Klingberg&Hallberg, 2021, s. 300).

9.2 Slutsatser

Detta arbete började med citatet ”Knowledge is power” – kunskap är makt av Francis Bacon (1597). Inom sexualundervisningen kan man tänka att denna kunskap för barn och unga inte endast innebär konkret kunskap om sjukdom och hälsa, utan en djupare förståelse och medvetenhet kring de egna

färdigheterna och förmågan till reflektion gällande sexualitet. En god självförmåga är starkt kopplad till en allmänt bra sexualhälsa. För att uppnå detta står dom vuxna i skolan i avgörande roll.

Genom att identifiera hindren för att omfattande sexualundervisning inte fullt ut förverkligas i Finland, kan man arbeta för att avlägsna dem. Strukturerna för en högkvalitativ omfattande sexualundervisning finns men utnyttjas för tillfället inte till sin fulla potential. För att avlägsna hindren behövs mera forskning i vad barn och unga behöver och vill lära sig, systematisk utbildning av lärare, ett bredare spektrum av information och olika teman inom undervisningen och att göra sexualundervisningen inkrementell i genom hela grundskolan. Att i skolan skapa trygga rum för alla genom att beakta könsminoriteter och annan form av diversitet både i dom fysiska utrymmen och i undervisningsmaterialet är avgörande.

Källor

Alanko, Katarina, 2013, *Hur mår HBTQI- unga i Finland?*, Ungdomsforskningsnätverket.

Amnesty International. *Sexuella rättigheter*. 2018. Tillgänglig: <https://www.amnesty.se/vara-rattighetsfragor/kvinnors-rattigheter/srhr/> Hämtad: 13.8.2022

Arksey, Hilary & O'Malley, Lisa, (2005) *Scoping studies: towards a methodological framework*, International Journal of Social Research Methodology, 8:1, 19-32, DOI: [10.1080/1364557032000119616](https://doi.org/10.1080/1364557032000119616)

Bildjushkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna, 2012, *HOT – Huolehdi, ohjaa ja tue*. Turun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja. Alocon.

Bildjuschkin, Katriina, 2016, *Terveystiedon opettajien ja oppilashuollon käsityksiä seksuaalisuudesta, sen kohtaamisesta ja seksuaaliterveyden opettamisesta peruskoulussa*, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Bowden, Vicky & Purper, Cammy, 2022, *Types of reviews – Part 3: Literature Review, Intergrative review and Scoping Review*. Pediatric Nursing, VOL 48:/No: 2.

Brunila, Kristiina&Kallioniemi, Arto, 2018, *Equality work in teacher education in Finland*, Policy Futures in Education, Vol. 16(5) 539–552. +65

Committee on Adolescent Health Care, 2023, *Comprehensive Sexuality Education*, American College of Obstetricians and Gynecologists. Number 678.

Deklarationen för sexuella rättigheter, 2014, WAS. Tillgänglig: <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2019/10/DSR-Swedish.pdf>. Hämtad: 20.8.2022.

Ekvalita, 2020, *Skapa plats – en normutmanade bok för en mer inkluderande skola*. Ekvalitaeducation.

European Expert Group on Sexuality Education, 2015, *Sexuality Education – what is it?*, Sex Education, Vol:16(4) 427-431.

Folkhälsan, 2023, *Barn och sexualitet*. Tillgänglig: <https://www.folkhalsan.fi/kunskap/kunskapsomraden/kropp-halsa/sexuell-halsa/>. Hämtad: 8.1.2023.

Folkhälsomyndigheten, 2017, *Handledning för litteraturöversikter - förutsättningar och metodsteg för kunskapsframtagande baserat på forskningslitteratur vid Folkhälsomyndigheten*. 2 uppl. Östersund.

Forskningsetiska delegationen, 2023, *God vetenskaplig praxis och handläggning av misstankar om avvikelser från den i Finland*, Tillgänglig: <https://www.tenk.fi/sv> Hämtad: 23.9.2023

Forsberg, Christina & Wengström, Yvonne, 2016. *Att göra systematiska litteraturstudier – Värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning*. 4. uppl. Stockholm: Natur & Kultur.

Honkasalo, Veronika, 2014, *Exceptionalism and Sexularism in Finnish Sex Education*, Global Studies of Childhood Volume 4 Number 4 2014.

Honkasalo, Veronika, 2018, *Culture and sexuality in Finnish health education textbooks*. Sex education. VOL. 18, NO. 5, 541–554.

Honkasalo, Veronika, 2018, “*Prevention, prevention, prevention. It’s all about prevention and diseases.*” *Migrant girls’ views on sexuality education in the intersection of family, friends, and popular culture*, Finnish Youth Research Society, DOI: 10.1007/978-3-319-65118-7_6.

Hovatta Outi; Ojanlatva Ansa; Pelkonen Risto & Salmimies Pekka, 1998. *Seksuaalisuus*. Duodecim. Helsinki. ISBN: 951-8917-55-8

Jacobsen, Dag, 2012. *Förståelse, beskrivning och förklaring: introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Studentlitteratur, Lund

Karolinska institutet, 2022, *Systematisk litteraturoversikt som examensarbete*. Tillgänglig: <https://kib.ki.se/soka-vardera/systematiska-oversikter/systematisk-litteraturoversikt-som-examensarbete> Hämtad 27.12.2022

Ketting, Evert; Brockschmidt, Laura & Ivanova, Olena, 2021, *Investigating the ‘C’ in CSE: implementation and effectiveness of comprehensive sexuality education in the WHO European region*, Sex Education, 21:2, 133-147, DOI: 10.1080/14681811.2020.1766435

Klemetti, Reija & Raussi-Lehto, Eija, 2016, *Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisäaantymisterveyden toimintaohjelma 2014 – 2020*, THL. 3. reviderade upplagan

Klingberg, Gunilla & Hallberg, Ulrika, 2021, *Kvalitativa metoder helt enkelt!*. Studentlitteratur.

Kontula, Osmo. & Meriläinen, Henna, 2007. *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. Tillgänglig: [7c755e1a-koulun-seksuaalikasvatus-2000-luvun-suomessa.pdf \(vaestoliitto.fi\)](https://www.vaestoliitto.fi/7c755e1a-koulun-seksuaalikasvatus-2000-luvun-suomessa.pdf). Hämtad: 26.8.2022

Kontula, Osmo, 2010, *The evolution of sex education and students’ sexual knowledge in Finland in the 2000s*, Sex Education, Vol. 10, No. 4, November 2010, 373–386.

Kontula, Osmo et al., 2012, *Mitä pojat todella haluavat tietää seksistä - Tehoa poikien seksuaaliopetukseen (PoikaS-hanke)*, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 55.

Kontula, Osmo. 2016. *Lemmen Paula – seksuaalinen hyvinvointi parisuhdeonnan avaimena*. Väestöliitto.

Konventionen om barnets rättigheter, 2022. Tillgänglig: <https://www.lapsenoikeudet.fi/sv/konventionen-om-barnets-rattigheter/>. Hämtad: 4.9.2022

Korteniemi-Poikela, Erja; Cacciatore, Raisa, 2015, *Sexualiteteten steg för steg –Lärahandledning*, Utbildningsstyrelsen i Finland. Tillgänglig: <https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/sexualiteteten-steg-steg-lararhandledning>, Hämtad: 13.8.2022

Kosunen, Elise & Ritamo, Maija, 2004, *Näkökulmia nuorten*

seksuaaliterveyteen, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.

Kosunen, Elise, 2006, *Seksuaaliterveyden edistäminen Suomessa - Muistio seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelmaa laativaa työryhmää varten*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.

Kuortti, Marjo&Halonen, Miila, 2018, *Tietoa, taitoa, arvoja, asenteita! Miten nuorten seksuaaliterveyttä edistetään tehokkaimmin?* Duodecim 134:873–9.

Kyngäs, Helvi; Elo, Satu; Kääriäinen, Maria; Pölkki, Tarja & Kanste, Outi, 2011, *Sisältöanalyysi suomalaisessa hoitotieteellisessä tutkimuksessa*. Hoitotiede, 2011, 23 (2), s. 138–148.

Laiti, Minna; Parisod, Heidi; Pakarinen, Anni; Sariola, Salla; Hayter, Mark&Salanterä, Sanna, 2021, *LGBTQ Students' Experiences of Junior High School Nursing in Finland: A Qualitative Study*, The Journal of School Nursing, Vol. 37(6) 491–502.

Lehtonen, Jukka; Puutio, Eveliina; Pihkala, Suvi & Huuki, Tuija, 2023, *Navigating with pre-teenage children for sexuality education*, Sex Education, DOI: 10.1080/14681811.2023.2237428

Liinamo, Arja; Kosunen, Elise; Jokela, Jukka&Rimpelä, Matti, 2003, *Terveyskasvatusohjelmien vaikutukset peruskoulujen yläluokkien seksuaaliopetukseen*, YHTEISKUNTAPOLITIIKKA 68:6.

Liinamo, Arja, 2005, *Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta*, Department of Health Sciences, University of Jyväskylä.

Miedema, Esther, Le Mat, L. J. Marielle, & Hague, Frances, 2020, *But is it Comprehensive? Unpacking the 'comprehensive' in comprehensive sexuality education*. Health Education Journal, 79(7), 747–762.

MLL (Mannerheims barnskyddsförbund), 2023, *12–15 vuotiaan seksuaalinen kehitys*. Tillgänglig: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/12-15-v/12-15-vuotiaan-seksuaalinen-kehitys/>. Hämtad: 8.1.2023

Mielenterveystalo, 2022, *Tietoa seksuaalisuudesta*. Tillgängligt: https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-oppaat/itsehoito/seksuaalisuuden_omahoito/Pages/tietoa_seksuaalisuudesta.aspx. Hämtad: 31.8.2022

Munn, Zachary; Peters, D.J. Micah; Stern, Cindy; Tufanaru, Catalin; McArthur, Alexa & Aromataris, Edoardo, 2018, *Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach*. BMC Medical Research Methodology, Vol 18/147.

Nielsen, Sanna; Paasonen, Susanna&Spisak, Sanna, 2015, *'Pervy role-play and such': girls' experiences of sexual messaging online*, Sex Education, Vol. 15, No. 5, 472–485, <http://dx.doi.org/10.1080/14681811.2015.1048852>

Nummi, Julia, 2022, *Sukupuolistunut seksuaalikasvatus – Tarkastelussa seksuaalista häirintää kuvaavat video – oppimateriaalit*, SUKUPUOLENTUTKIMUS–GENUSFORSKNING 35: 2, S. 49–54.

Oinonen, Maria & Susineva, Anni, 2019, *Seksuaalikavattajan käsikirja*. Helsingfors: Trinket.

Planned Parenthood, 2018, *That 8- letter word: Including pleasure in sex education*. Tillgänglig: <https://www.plannedparenthood.org/planned-parenthood-st-louis-region-southwest-missouri/blog/that-8-letter-word-including-pleasure-in-sex-education>. Hämtad: 18.9.2022

Puutio, Eveliina; Pihkala, Suvi; Lehtonen, Jukka&Huuhki, Tuija, 2023, *School, Online Communities and Creative Workshops as Spaces for Non-normative Pre-teen Gendered and Sexual Cultures*, Young 1-17, DOI: 10.1177/11033088231162893

Ruuhilahti, Susanna, 2015, *Kohtaantuva seksuaalikasvatus - luottamus ja turvallisuus seksuaalisen hyvinvoinnin pohjana*, Seksologinen aikakauskirja.

SBU, 2020. *SBU:s metodbok*. Tillgänglig: <https://www.sbu.se/sv/metod/metodboken-2023/> Hämtad: 27.12.2022

Social- och hälsovårdsministeriet, 2022, *Främjande av sexuell hälsa*. Tillgänglig: [Främjande av sexuell hälsa - Social- och hälsovårdsministeriet \(stm.fi\)](https://stm.fi/framjande-av-sexuell-halsa). Hämtad: 17.9.2022.

Suvivuo, Pia & Kontula, Osmo, 2010, “*Can There Be Such a Delightful Feeling as This?*” *Variations of Sexual Scripts in Finnish Girls’ Narratives*, Journal of Adolescent Research, DOI: 10.1177/0743558410366597.

Suvivuo, Pia; Tossavainen, Kerttu&Kontula, Osmo, 2009, *Contraceptive use and non-use among teenage girls in a sexually motivated situation*, Sex Education, Vol. 9, No. 4, s. 355–369.

Särén, Frida, 2020, *Barns sexualitet*. Tillgänglig: <https://www.rikshandboken-bhv.se/tillvaxt--utveckling/barns-sexualitet/>. Hämtad: 8.1.2023.

Tanskanen, Elina. 2017. *Parempaa seksiä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. ISBN: 978-951-31-9608

UNESCO, 2021, *Comprehensive Sexuality Education: A Foundation for Life and Love campaign*. Tillgänglig: <https://en.unesco.org/themes/education-health-and-well-being/cse-campaign>. Hämtad: 17.9.2022

UNESCO 2, 2023, *Comprehensive Sexuality Education Implementation Toolkit*. Tillgänglig: [What is comprehensive sexuality education? | Comprehensive Sexuality Education Implementation Toolkit \(unesco.org\)](https://www.unesco.org/en/what-is-comprehensive-sexuality-education?utm_source=unESCO&utm_medium=link&utm_campaign=what-is-comprehensive-sexuality-education). Hämtad: 22.1.2023

UNFPA, 2021, *Comprehensive sexuality education*. Tillgänglig: <https://www.unfpa.org/comprehensive-sexuality-education#readmore-expand>. Hämtad: 22.10.2022

Uppsala universitetsbibliotek, 2023, *Systematiska översikter*. Tillgänglig: <https://libguides.uu.se/systematiska-oversikter>. Hämtad: 14.1.2023

Utbildningsstyrelsen, 2014, *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Tillgänglig: [Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen | Utbildningsstyrelsen \(oph.fi\)](#). Hämtad: 1.10.2022

Utbildningsstyrelsen, 2023, *Lär miljös hållbarhet*. Tillgänglig: [Lär miljös hållbarhet | Utbildningsstyrelsen \(oph.fi\)](#) Hämtad: 29.11.2023

Vanwesenbeeck, Ina, 2020, *Comprehensive Sexuality Education*. Tillgänglig: https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/414795/acrefore_9780190632366_e_205.pdf?sequence=1&isAllowed=y Hämtad: 25.3.2023

Ventelä, Anne, 2022, *Puhutaan seksistä*. Helsingin sanomat / Meidän Perhe, 3.8.2022. Tillgänglig: <https://www.hs.fi/perhe/art-2000008749751.html>. Hämtad: 11.8.2022.

Vesanen, Kristiina, 2020, *Seksuaalinen mielihyvä ja nautinto yläkouluun seksuaalikasvatuksessa*, *YHTEISKUNTAPOLITIIKKA*, 85 (2020):4.

Vetenskapsrådet, 2017. *God forskningssed*. Tillgänglig: file:///C:/Users/Omistaja/Downloads/God-forskningssed_VR_2017.pdf Hämtad: 23.9.2023

Väestöliitto, 2022, *Seksuaalisuus ja sukupuoli*. Tillgänglig: <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaaliterveys/nuori-ja-seksuaaliterveys/seksuaalisuus-ja-sukupuoli/>. Hämtad: 31.8.2022

Väestöliitto 2, 2022, *Seksuaalinen hyvinvointi*. Tillgänglig: <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalinen-hyvinvointi/>. Hämtad: 1.10.2022

WHO&BZgA, 2010, *Standards for Sexuality Education in Europe*. Federal Centre for Health Education.

World Association for Sexual Health (WAS), 2014, *Deklaration av sexuella rättigheter*. Tillgänglig: <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2019/10/DSR-Swedish.pdf> Hämtad: 20.8.2022

World Association for Sexual Health (WAS), 2019, *Declaration on Sexual Pleasure*. Tillgänglig: <https://worldsexualhealth.net/resources/declaration-on-sexual-pleasure/>. Hämtad: 18.9.2022.

World Association for Sexual Health (WAS), 2022. Tillgänglig: <https://worldsexualhealth.net/organization/>. Hämtad: 20.8.2022

World Health Organisation, Sexual and reproductive health programme. 2006a. *Defining sexual health*. Tillgänglig: https://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/ Hämtad: 13.8.2022

World Health Organisation, 2022, *Health Promotion*. Tillgänglig: https://www.who.int/health-topics/health-promotion#tab=tab_1. Hämtad: 1.10.2022

Åhman, Suss; Sjöblom, Lotta & Serue, Lena, 2013, *Flickor och pojkar och puberteten*. Tillgänglig: <https://www.folkhalsan.fi/globalassets/barn/sexuell-halsa/sexbroschyr2013.pdf>. Hämtad: 8.1.2023.

Artikel + författare	År	Syfte	Relevans: identifierad modul 1- 4
<p>1. Alanko, Katarina</p> <p>Hur är HBTQI- unga i Finland?</p>	2013	<p>Att empiriskt kartlägga HBTQI-ungas upplevelse av sin hälsa samt vilka faktorer de anser att påverkar upplevelsen av välbefinnande. Skolans roll undersöktes som en av miljöerna unga lever i.</p>	2 + 4
<p>2. Bildjushkin, Katriina</p> <p>Terveystiedon opettajien ja oppilashuollon käsityksiä seksuaalisuudesta, sen kohtaamisesta ja seksuaaliterveyden opettamisesta peruskoulussa</p>	2016	<p>Rapport gällande hälsokunskapslärares uppfattningar om sexualitet, att bemöta ämnet sexualitet och att lära ut ämnet i grundskolan, samt hur den egna värdegrunden och upplevelser formar utläringen.</p>	1 + 3 + 4
<p>3. Brunila, Kristiina & Kallioniemi, Arto</p> <p>Equality work in teacher education in Finland</p>	2017	<p>Studera hur främjandet av jämställdhet och utmanandet av heteronormativitet tas upp i utbildningssystemet som helhet samt i lärarutbildningen i Finland.</p>	2 + 4
<p>4. Honkasalo, Veronika</p> <p>Culture and sexuality in Finnish health education textbooks</p>	2018	<p>Att undersöka hur kulturell diversitet tas upp i finländska hälsokunskapsböcker som används i högstadiet, i de kapitel som handlar om sexualitet och sexuell hälsa.</p>	3 + 4
<p>5. Honkasalo, Veronika</p> <p>Exceptionalism and Sexularism in Finnish Sex Education</p>	2014	<p>Undersöka hur komplicerade, generationella och könsbaserade relationer förstås och beaktas inom</p>	2 + 4

		sexualundervisningen i Finland samt hur frågor gällande moral är länkade till den antagna neutraliteten av sexualundervisningen.	
6. Honkasalo, Veronika	2017	Undersöka hurdana stereotyper gällande invandrarungdomar som förekommer inom den offentliga diskussionen samt hur den påverkar sexualundervisningen i skolan	1 + 2 + 3 + 4
“Prevention, prevention, prevention. It’s all about prevention and diseases.” Migrant girls’ views on sexuality education in the intersection of family, friends, and popular culture			
7. Ketting, Evert, Brockschmidt, Laura & Ivanova, Olena	2020	Syftet med artikeln är att undersöka hur omfattande sexualundervisning implementeras i skolor i WHO:s europeiska region samt att undersöka evidens som stöder effektiviteten av den.	1 + 2 + 3 + 4
Investigating the ‘C’ in CSE: implementation and effectiveness of comprehensive sexuality education in the WHO European region			
8. Kontula & toim.	2012	Rapporten undersöker köns sensitiv sexualfostran för att öka pojkars kunskap och medvetenhet gällande sexualhälsa	1 + 3 + 4
Mitä pojat todella haluavat tietää seksistä: Tehoa poikien seksuaaliopetukseen (PoikaS-hanke)			
9. Kontula, Osmo	2010	Jämförelse mellan två nationella undersökningar gällande skolans sexualundervisning både gällande elever och lärare	1 + 2 + 3 + 4
The evolution of sex education and students’ sexual knowledge in Finland in the 2000s			
10. Kosunen, Elise	2006	Rapporten är skapad som bas för social- och hälsovårdsministeriets arbetsgrupp som skapar handlingsprogrammet för sexuell- och reproduktiv hälsa.	3+4
Seksuaaliterveyden edistäminen Suomessa - Muistio seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelmaa laativaa työryhmää varten			
11. Kosunen, Elise & Ritamo, Maija	2004	Rapporten diskuterar läget gällande ungas	1 + 2 + 3 + 4

Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen		sexuallhälsa samt utmaningarna med utveckling av både service och sexualfostran för målgruppen.	
12. Kuortti, Marjo & Halonen, Miila Tietoa, taitoa, arvoja, asenteita! Miten nuorten seksuaaliterveyttä edistetään tehokkaimmin?	2018	Artikeln undersöker vilka metoder som är effektivast för att främja ungas sexualhälsa på bästa möjliga sätt.	3 + 4
13. Laiti, Minna; Pakarinen, Anni & Hayter, Mark LGBTQ Students' Experiences of Junior High School Nursing in Finland: A Qualitative Study	2021	Den kvalitativa studien beskriver HBTQI- ungas upplevelse av skolhälsovården i högstadiet i Finland.	1+2+4
14. Lehtonen, Jukka; Puutio, Eveliina; Pihkala, Suvi & Huuhki, Taija Navigating with pre-teenage children for sexuality education	2023	Artikeln utforskar barns kunskap om kön och sexualitet och på vilket sätt de sprider kunskapen till sina jämlingar. På basen av analysen diskuterar artikeln hur man bör utveckla sexualundervisningen i skolan för barn under högstadieåldern.	1
15. Liinamo, Arja Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta Arviointia terveyden edistämisen viitekehysessä	2005	Undersöker förändringen och implementeringen av sexualundervisningen hos elever på åk 8–9 samt effekten av specifika program för sexual-undervisning.	1 + 3
16. Liinamo, Arja; Kosunen, Elise; Jokela, Jukka & Rimpelä, Matti Terveyskasvatusohjelmien vaikutukset peruskoulujen yläluokkien seksuaaliopetukseen	2003	Jämförelse av olika program för sexualfostran i skolan	1+3
17. Nielsen, Silja; Paasonen, Susanna & Spisak, Sanna 'Pervy role-play and such': girls' experiences of sexual messaging online	2015	Artikeln diskuterar sexuella meddelanden på sociala medier och internet som en form av sexuell lek men	1

		även inläring hos tonåringar i Finland	
18. Nummi, Julia Sukupuolistunut seksuaalikasvatus Tarkastelussa seksuaalista häirintää kuvaavat video - oppimateriaalit	2022	Granskning av inlärningsmaterial för sexualfostran som beskriver sexuella trakasserier och könsstereotyper som förekommer i dem.	2 + 4
19. Puutio, Eveliina; Pihkala, Suvi, Lehtonen, Jukka & Huuhki, Tuija School, Online Communities and Creative Workshops as Spaces for Non-normative Pre-teen Gendered and Sexual Cultures.	2023	Undersöker hur icke-normativa unga kan stödas i skolmiljön genom kreativa workshops för att främja sexuella rättigheter och välmående hos unga.	1 + 2 + 4
20. Ruuhilahti, Susanna Kohtaantuva seksuaalikasvatus - luottamus ja turvallisuus seksuaalisen hyvinvoinnin pohjana	2017	Texten undersöker bakgrundsfaktorerna som gör sexualfostran respektfullt, individ fokuserat och djupt.	1
21. Suvivuo, Pia; Tossavainen, Kerttu & Kontula, Osmo "Can There Be Such a Delightful Feeling as This?" Variations of Sexual Scripts in Finnish Girls' Narratives	2010	Att undersöka hurdana sexuella skript (manus) 14–15 åriga finländska flickor har och hur dessa påverkar sexualfostran.	1 + 4
22. Vesanen, Kristiina Seksuaalinen mielihyvä ja nautinto yläkoulun seksuaalikasvatuksessa	2020	Artikel ser på hur sexuell njutning framställs i grundskolans sexualundervisning och vilken roll det spelar för individen.	1